

AMERİKALILAR ARASI İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARARLARINDA TATMİN

(Araştırma Makalesi)

DOI: <https://doi.org/10.33717/deuhfd.1404997>

Dr. Omca ÖZDEMİR* **

Öz

Devletlerin diğer bir devletin uluslararası hukuka aykırı eyleminden doğan zararlarının onarılması yöntemlerinden biri olarak uygulanagelen tatmin, zaman içerisinde devletlerin insan hakları ihlallerinden doğan zararların onarımı süreçlerinin de bileşeni haline gelmiştir. Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi, Amerika İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 63. maddesinin kendisine sunduğu geniş yetkiyi uluslararası sorumluluk hukuku içtihatları ile güçlendirerek insan hakları ihlallerinden doğan zararların onarımında güçlü ve yaratıcı bir içtihat yaratmıştır. Mahkeme, devletler arasında uluslararası hukuka aykırı eylemlerden doğan zararların onarımı araçlarından biri olarak uygulanagelen tatmini insan hakları hukukunun özgül ihtiyaçları kapsamında yorumlayarak, çeşitlendirerek ve uygulayarak bu hukuk alanında işlevselleştirmede önemli bir rol oynamıştır. Mahkemenin bu bakımdan insan hakları hukukuna katkısı, tatminin insan onuruna saygıyı içeren sosyal normların güçlendirilmesinde, kendisinin tatmin içtihadından önce insan hakları hukukunda hakim onarım yöntemi olan tazminata kıyasla etkili oluşundan kaynaklanmaktadır. Zira tatmin; ihlallerin gerçekleştiği sosyal ortamın dışında bulunan ve devletin topluma müdahale araçlarından yoksun olan uluslararası mahkemelerin, insan haklarına dayalı bir hukuksal ve toplumsal düzenin ihlallerin gerçekleşmeleri beklenmeden sağlanmasını desteklemeleri açısından önemli bir hukuksal araçtır. Sosyal çevreye dönük bu tür katkıların yaygınlaşması, insan hakları mahkemelerinin artan iş yükleriyle başa çıkmaları bakımından da anlamlı sonuçlara yol açabilecektir.

* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi, Ankara (omca-ozdemir@hotmail.com) ORCID: 0000-0002-0168-768X (Gönderim Tarihi: 14.12.2023-Kabul Tarihi: 25.04.2024) Yazar, eserinin Derginize ait bilimsel etik ilkelere uygun olduğunu taahhüt eder.

** Makale için değerlendirmelerini ve dolayısıyla zamanını esirgemeyen çok değerli arkadaşım Dr. Damla Akkaya'ya teşekkürlerimle...

Anahtar Kelimeler

Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi, Onarım, Tatmin, Manevi tazminat, Tekrarlamama garantileri

**SATISFACTION IN THE JUDGEMENTS OF
THE INTER-AMERICAN COURT OF HUMAN RIGHTS**

(Research Article)

Abstract

Satisfaction, which has been used as one of the methods of repairing the damages caused by the acts of another state contrary to international law, has over time become a component of the processes of repairing the damages arising from the human rights violations of states. The Inter-American Court of Human Rights has established a strong and creative jurisprudence on the reparation of damages arising from human rights violations by strengthening the broad jurisdiction granted to it by Article 63 of the American Convention on Human Rights with the jurisprudence of international liability law. The Court has played an important role in embedding satisfaction in human rights law by interpreting, diversifying and applying it within the context of the specific needs of human rights law. The Court's contribution to human rights law in this respect stems from the fact that satisfaction is more effective in reinforcing social norms of respect for human dignity, compared to compensation, which was the dominant method of reparation in human rights law before the Court's jurisprudence on satisfaction. This is because satisfaction is an effective legal means of enabling international tribunals, which are outside the social environment in which the violations take place and lack the state's means of intervention in society, to support the construction of a social environment that will provide the basis for a legal and social order based on human rights before violations occur. The expansion of such contributions to the social environment may also have significant implications for human rights courts' ability to cope with their increasing workloads.

Keywords

Inter-American Court of Human Rights, Reparation, Satisfaction, Non-pecuniary compensation, Guarantees of non-repetition

GİRİŞ

Uluslararası insan hakları organları içerisinde, insan hakları ihlallerinin sonuçlarının onarımı kapsamında geniş ve yaratıcı içtihadı ile öne çıkmış bulunan Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi (AAİHM), tatmin bakımından da önde gelen uluslararası mahkeme olmuştur. AAİHM onarım kararlarına, Amerika İnsan Hakları Sözleşmesi'nin kendisine sağladığı geniş yetki çerçevesinde uluslararası sorumluluk hukukuna ilişkin içtihatları da kullanarak bir onarım yöntemi olarak tatmini dahil etmiş ve tatmine bu uygulamayı emreden ilk kararından itibaren yoğun ve giderek genişleyen bir kapsamda başvurmuştur. Böylece AAİHM, ilk bölgesel insan hakları sistemi olan Avrupa Sistemini öncelemiş; tatminin, uluslararası sorumluluk hukukundaki manevi zararların giderimine yönelik esasen sembolik uygulamalara işaret eden genel kapsamıyla uluslararası insan hakları hukukunda yerleşmesini sağlamıştır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) ise, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 41. maddesinde açıkça yer verdiği tatmini esasen tazminat ve ihlali tespit edici karar çerçevesinde sınırlandırarak uygulamıştır.

Tatmin, uluslararası sorumluluk hukukunun devletlerin uluslararası hukuka aykırı eylemlerinden doğan zararların onarımı yöntemleri içerisinde tazminat ve eski hale getirme ile birlikte yer almaktadır. Bu kapsamda tatminin temelleri söz konusu hukuk dalına dayanmakta ise de, tatminin insan hakları hukukunda uygulama bulması birtakım yeni ve farklı işlevleri yerine getirmesine ve bu işlevlere yönelik yeni özellik ve uygulamaları bünyesine almasına neden olmuştur. Bunlar özellikle, insan haklarının uluslararası alana geçişine kadar uluslararası sorumluluk hukukunun tipik ilişkisini devletlerin uluslararası hukuka aykırı eylemlerinin devletlere verdiği zararların telafisi oluştururken insan hakları hukukunda onarımın devletler tarafından devletlere değil, bireylere verilen zararların giderilmesine yönelik olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca mağdurların uğradıkları zararların telafisi sürecinde genel olarak insan onuruna ve insan haklarına dayalı bir hukuk düzenine verilen zararın onarımı da insan hakları hukukunda onarım konusunun önemli bir boyutunu teşkil etmektedir. Bu bakımdan kamusal özür gibi sembolik pratiklerle onarıma yönelen tatmin uygulamalarının insan hakları hukukunda özel bir önemi bulunmaktadır.

Uluslararası insan hakları mahkemelerinin konumları ve etki araçlarının kısıtlı niteliği, tatmine başvurulmasını gerektiren nedenlerden birini teşkil etmektedir. Zira bu mahkemeler hukuki kuruluşları ve nitelikleri itibarıyla, ihlallerin gerçekleştiği sosyal alanların dışında konumlanmışlardır ve ege-

menlik yetkilerinden yoksun olduklarından bu alanlara doğrudan müdahale araçlarına sahip değillerdir. Bu nedenle insan haklarının ihlallerinin sonuçlarının onarımında sadece tazminata başvurulması, mahkeme kararlarının insan haklarının korunmasındaki etkilerini sınırlandırmaktadır. Zira tazminat aracılığıyla onarım devletle birey arasındaki ilişki içerisinde doğrudan sağlanmaktadır. Bu nedenle insan hakları ihlallerinin onarımında tek başına tazminata başvuru; ihlallerin satın alınması mantığına hizmet etme tehlikesini barındırmakta, mağdurların manevi zararlarının toplumsal çerçevenin de onarım sürecine dahil edilerek tam anlamıyla onarılmasında yetersiz olmakta ve ihlallerin dayandığı sosyal çevre ve ilişkiler üzerindeki etkisizliği dolayısıyla ihlallerin tekrarına engel olma işlevi sınırlı bulunmaktadır. Bu hususlar mahkemelerin işyükleri bakımından da önemlidir. Zira ihlallerin mahkemelere taşınmadan gerçekleşmemesini sağlamak üzere insan haklarıyla uyumlu sosyal çevre ve ilişkileri destekleyecek tazminat dışı onarım araçlarının kullanımı, mahkemelerin iş yükü altında ezilmelerinin önüne geçilmesinin etkili bir boyutunu teşkil edecektir. Tatmin uygulamaları da, esasen bu arayışın bir parçası olarak uluslararası insan hakları hukukunda yaygınlaşmaya başlamış ve güncel bir hukuki inceleme alanı olarak ortaya çıkmıştır.

Bu kapsamda çalışmamızda tatminin uluslararası sorumluluk hukuku çerçevesinde ortaya konulması ardından uluslararası insan hakları hukukunda tatmine başvurunun ortaya çıkardığı özellikli durumlara işaret edilmiş ve bu alandaki düzenlemelerde tatminin izi sürülmüştür. Akabinde AAİHM içtihadında tatmin ve yöntemleri incelenmiş ve sonrasında bu incelemenin sonuçları ışığında Mahkeme içtihadında tatmin kurumunun kavramsal çerçevesi oluşturulmaya çalışılmıştır. Tatminin insan hakları hukukunda onarım sorununa katkılarının değerlendirilmesiyle makale sonlandırılmıştır.

I. ULUSLARARASI SORUMLULUK HUKUKUNDA TATMİN

Uluslararası sorumluluk hukuku, insan hakları ihlallerinin sonuçlarının onarımının temel hukuksal çerçevesini teşkil etmektedir. Nitekim bir onarım aracı olan tatmin de, devletlerin sorumluluğu kapsamında uluslararası hukuka aykırı eylemlerin sonuçlarının onarımı amacı içerisinde uygulanmaya başlanmış; bu kapsamda temellerini uluslararası sorumluluk hukukunda yer alan onarım yükümlülüğünden almıştır.

Uluslararası sorumluluk hukukunda onarım yükümlülüğü, devletlerin uluslararası hukuka aykırı eylemlerinin hukuki bir sonucu olarak ortaya çık-

maktadır. Bu kapsamda uluslararası hukuka aykırı bir eylemin¹ gerçekleşmesi halinde, eylemi gerçekleştiren devlet ile eylemden etkilenen devlet arasında uluslararası yükümlülüğe kaynaklık eden ilişki devam etmektedir. Ancak söz konusu eylem bu ilk ilişki yanında, uluslararası hukuka aykırı davranan devlete birtakım yükümlülükler yükleyen yeni bir hukuki ilişkinin doğmasına neden olmaktadır². Bu sorumluluk ilişkisi kapsamında eylemi gerçekleştiren devlet ilk olarak, eğer devam ediyorsa hukuka aykırı eylemi durdurma ve koşulların gerektirmesi halinde uygun tekrarlamama güvence ve garantileri sunma yükümlülüğü altında bulunmaktadır³. Sorumlu devletin uluslararası hukuka aykırı eylemi gerçekleştirmesini takiben ikinci genel yükümlülüğü ise, onarımda bulunmadır⁴. Bu kapsamda onarım, uluslararası hukukun ihlalden kaynaklanan zararların giderilmesi yöntemlerini içermektedir⁵.

Devletler tarafından diğer devletlere verilen zararların onarımı, devletin sorumluluğuna ilişkin örf ve adet hukuku kuralları tarafından düzenlenmektedir. Bu kurallar zaman içerisinde, Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından kaleme alınan Devletlerin Uluslararası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Sorumluluklarına Dair Taslak Maddeler’de bir araya getirilmiştir⁶. Taslak Maddeler henüz sözleşme haline getirilmediklerinden bir bütün olarak bağlayıcı değilse de, örf ve adet hukukunu yansıttıkları ölçüde bağlayıcı hükümlerden oluşmaktadır.

¹ Uluslararası hukuka aykırı eylem hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: **Uzun**, Elif: Milletlerarası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Dolayı Devletin Sorumluluğu, Beta, İstanbul 2007, s. 37-58; **Erkiner**, Hakkı Hakan: Devletin Haksız Fiilden Kaynaklanan Uluslararası Sorumluluğu, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2010, s. 99-182.

² **International Law Commission (ILC)**, Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts with Commentaries, Yearbook of the International Law Commission, 2001, Vol. II, Part Two, md.29, s. 88; Taslak Maddeler Şerhi md.29 § 1-2, s. 88. (Buradan itibaren “Taslak Maddeler” ve “Taslak Maddeler Şerhi” olarak işaret edilecektir).

³ Taslak Maddeler md.30, s. 88. Ayrıntılı bilgi için bakınız: **Erkiner**, s. 189-190.

⁴ Taslak Maddeler md.31/1, s. 91; Taslak Maddeler Şerhi md.31 § 1, s. 91. Ayrıntılı bilgi için bakınız: **Erkiner**, s. 190-197.

⁵ **Çakmak**, Ufuk Ramazan: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi Yargılamasında Hakkaniyete Uygun Tatmin, Adalet Yayınevi, Ankara 2021, s. 45.

⁶ **Schneider**, Jan: Reparation and Enforcement of Judgments-A Comparative Analysis of the European and Inter-American Human Rights Systems, doktora tezi, Johannes Gutenberg-Universität Mainz, 2015, <https://www.corteidh.or.cr/tablas/r34561.pdf> (erişim tarihi: 14.10.2023), s. 59. Ayrıca bakınız: **Özdemir**, Omca/**Akkaya**, Damla: “Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadında Onarım”, Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt XIII, Sayı 1, Yıl 2023, s. 93-94.

Uluslararası hukuka aykırı bir eylemin gerçekleştirilmesinin sonuçları hakkında genel ilke, Taslak Maddelerde de sık sık atıfta bulunulduğu üzere, Uluslararası Daimi Adalet Divanının Chorzów'daki Fabrika (Yetki) Kararında ifade edilmiştir. Karar'a göre, "*Bir taahhüdün ihlal edilmesinin uygun bir biçimde onarma yükümlülüğünü içermesi, uluslararası hukukun bir ilkesidir. Onarım bu sebeple, bir sözleşmenin uygulanmamasının ayrılmaz bir parçasıdır ve bunun sözleşmenin kendisinde düzenlenmesi zorunluluğu bulunmamaktadır*"⁷. Bu çerçevede Uluslararası Adalet Divanı da, belirli bir konudaki uyuşmazlık üzerinde yetkisinin mevcut olması durumunda, yükümlülüğün ihlaline karşı talep edilen onarımları dikkate alması için ayrı bir yetkiye ihtiyacı bulunmadığına işaret etmiştir⁸. Dolayısıyla Uluslararası Adalet Divanı'na göre onarım yükümlülüğünün uluslararası hukuk ihlalinin kaçınılmaz sonucu oluşunun bir diğer getirisi, bir ihlalin gerçekleşip gerçekleşmediğine karar verme yetkisi olan uluslararası bir mahkemenin, yargı yetkisinin kaynağını teşkil eden sözleşmede bu hususta açıkça yetkilendirilmiş olmasa da onarım hakkında karar verebilmesidir⁹.

Taslak Maddeler'in "*Onarım*" başlıklı 31. maddesinin 1. fıkrasına göre "*Sorumlu devlet, uluslararası hukuka aykırı eylemin neden olduğu zararın tam onarımını sağlama yükümlülüğü altındadır*"¹⁰. Taslak Maddeler'in 31. maddesinde sorumlu devlete yüklenen onarım yükümlülüğü, Chorzów'daki Fabrika (Esas) kararında açıklanan tam telafi esasına dayanmaktadır¹¹. Buna göre, "*hukuka aykırı eylem kavramının içerdiği ve uluslararası uygulama, özellikle de tahkim heyetleri kararlarıyla oluşturulmuş ana ilke; onarımın mümkün olduğunca, hukuka aykırı eylemin tüm sonuçlarını yok etmesi ve eylem gerçekleştirilmeseydi büyük ihtimalle mevcut olacak durumu yeniden kurması*"dır¹².

Tam telafi için sağlanacak onarım biçimleri Taslak Maddeler'in "*Onarım Biçimleri*" başlıklı 34. maddesinde sıralanmış, sonraki maddelerde de

⁷ Uluslararası Daimi Adalet Divanı, Factory at Chorzów (Jurisdiction), 26.7.1927, P. C. I. J. Series A, No. 9, s. 21.

⁸ Uluslararası Adalet Divanı, LaGrand (Germany v. United States of America), 27.6.2001, I. C. J. Reports 2001, s. 466, § 48.

⁹ **Schneider**, s. 70.

¹⁰ 31. maddede öngörülen onarım genel yükümlülüğü, devletin sorumluluğunun doğrudan sonucu olarak formüle edilmiştir. Diğer bir deyişle onarım, zarar gören devlet veya devletlerin bir hakkı olmaktan ziyade, sorumlu devletin ihlalden doğan bir yükümlülüğünü teşkil etmektedir. (Taslak Maddeler Şerhi md.31 § 4, s. 91).

¹¹ Taslak Maddeler Şerhi md.31 § 3, s. 91.

¹² Uluslararası Daimi Adalet Divanı, Factory at Chorzów (Merits), 13.9.1928, P. C. I. J. Series A, No. 17, s. 47.

detaylandırılmıştır¹³. Buna göre, uluslararası hukuka aykırı eylemde bulunan devlet bu eylemi ile yol açtığı zararı onarma yükümlülüğünü eski hale getirme, tazminat veya tatmin aracılığıyla yerine getirebilecektir¹⁴. Bir başka deyişle zarara uğrayan devlet bu onarım biçimlerinin bir veya birkaçını talep edebilecektir¹⁵.

Taslak Maddeler'in "Tatmin" başlıklı 37. maddesine göre "Uluslararası hukuka aykırı bir eylemden sorumlu olan devlet, bu eylemin neden olduğu zarar için, eski hale getirme veya tazminat ile telafi edilemediği kadarıyla tatmin sağlama yükümlülüğü altındadır"¹⁶. Maddede yer alan "eski hale getirme veya tazminat ile telafi edilemediği kadarıyla" ifadesi tatminin ancak, önce eski hale getirme ve ardından tazminat¹⁷ aracılığıyla tam telafi sağlanamadığı durumlarda uygulanabileceğini, bu durumların istisnai olarak gerçekleştiğini ve bu bakımdan tatminin onarımın standart olmayan bir biçimi olduğunu göstermektedir¹⁸.

Tatmin, uluslararası hukuka aykırı bir eylemin gerçekleşmesi halinde, sorumlu devlet tarafından neden olunan maddi veya parasal olmayan, bir başka deyişle manevi nitelikteki zararın onarımına yöneliktir¹⁹. Taslak Maddeler uyarınca devletin uluslararası hukuka aykırı eyleminden kaynaklanan zarar, maddi veya manevi nitelikte olabilmekte²⁰; tatmin de "devleti küçük düşürme anlamına gelen finansal olarak değer biçilemeyen zararlar" için onarım sağlamaktadır²¹. Bu zararlar çoğunlukla sembolik niteliktedirler²².

¹³ Taslak Maddeler Şerhi md.31 § 3, s. 91.

¹⁴ Bakınız: **Erkiner**, s. 199-216.

¹⁵ **Uzun**, s. 97, 100.

¹⁶ Taslak Maddeler md.37, s. 105.

¹⁷ Taslak Maddeler md.36/1: "Uluslararası hukuka aykırı bir eylemden sorumlu olan devlet, bu şekilde neden olunan zararı, eski hale getirme ile telafi edilmediği kadarıyla tazmin etme yükümlülüğü altındadır." (s. 98).

¹⁸ Taslak Maddeler Şerhi md.37 § 1, s. 105.

Ancak, onarım biçimleri arasında kurulan bu hiyerarşi mutlak değildir. Taslak Maddeler md.43/2-b uyarınca zarar gören bir devlet kural olarak, onarımın hangi biçimi alacağını belirleme hakkına sahiptir. (Bakınız: **Schneider**, s. 68; **Buyse**, Antoine: "Lost and Regained? Restitution as a Remedy for Human Rights Violations in the Context of International Law", Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht, Cilt 68, Yıl 2008, s. 132; **Crawford**, James: State Responsibility-The General Part, Cambridge University Press, New York 2013, s. 506-510). Diğer yandan 35. maddede, eski hale getirmenin uygun düşmeyeceği durumlara işaret edilmiş bulunmaktadır. (Crawford, s. 509).

¹⁹ **Riedel**, Eibe: "Satisfaction", Encyclopedia of Public International Law, Elsevier, Amsterdam 1987, s. 383.

²⁰ Taslak Maddeler md.31/2, s. 91.

²¹ Taslak Maddeler Şerhi md.37 § 3, s. 106.

Taslak Maddeler 37. madde 2. fıkrada tatmin yöntemleri, örnek kabiline sıralanmıştır. Zira tatminin uygun biçimi koşullara bağlı olacaktır ve dolayısıyla önceden öngörülmesi mümkün değildir²³. 37. maddeye göre “Tatmin; ihlalin ikrarı, pişmanlığın ifadesi, resmi özür veya diğer uygun bir yöntemi içerebilir”²⁴. Tatminin içerebileceği diğer biçimlerden bazıları Şerhte, zararlar sonuçlanan bir kazanın nedenleri hakkında uygun araştırma, menfaat sahipleri lehine tazminat ödemelerini idare edecek bir emanet fonu, eylemi uluslararası hukuka aykırı eyleme neden olan bireylere karşı disiplin veya ceza işlemi veya parasal olmayan zarar için sembolik nitelikte ödeme şeklinde sıralanmıştır. Görüldüğü gibi, tatminin sembolik olduğu sürece parasal bir ödemeyi içermesi de mümkündür²⁵.

II. ULUSLARARASI İNSAN HAKLARI HUKUKUNDA TATMİN

A. Onarımın Özgöl Bir Alanı Olarak Uluslararası İnsan Hakları Hukuku

Uluslararası sorumluluk hukuku kuralları, uluslararası hukuk süjelerinin hak ve yükümlölüklerini gösteren birincil nitelikteki kuralların ihlali halinde

---

Ancak Taslak Maddeler’de, 31. maddenin 2. fıkrasındaki “*manevi*” kavramı, Şerhteki “*finansal olarak değeri biçilemeyen*” şeklindeki totolojik tanım bir yana bırakılırsa açıklanmadığı gibi, maddi olmayan kayıpların nasıl ölçülebileceği de gösterilmemiştir. (Shelton, Dinah: “Righting Wrongs: Reparations in the Articles on State Responsibility”, The American Journal of International Law, Cilt 96, Sayı 4, Yıl 2002, s. 854).

²² Taslak Maddeler Şerhi md.37 § 3, s. 106. Şerhte bu hususta verilen örnekler; ulusal bayrak gibi devlet sembollerini aşğılama, ülkesel bütünlük ve egemenlik ihlali, hava veya deniz taşıtlarına yönelik saldırı, devlet veya hükümet başkanları, diplomatik veya konsolosluk temsilcileri veya diğer korunan kişilere yönelik kötü muamele veya bilinçli saldırı ile büyükelçilik veya konsolosluk binaları veya misyon üyelerinin meskenlerine yönelik ihlal durumlarıdır. (Taslak Maddeler Şerhi md.37 § 4, s. 106).

²³ Taslak Maddeler Şerhi md.37 § 5, s. 106.

²⁴ Taslak Maddeler md.37/2, s. 105.

²⁵ Taslak Maddeler Şerhi md.37 § 5, s. 106.

Örnek için bakınız: Case Concerning the Difference between New Zealand and France Concerning the Interpretation or Application of Two Agreements, Concluded on 9 July 1986 between the Two States and Which Related to the Problems Arising from the Rainbow Warrior Affair, 30.4.1990, United Nations Reports of International Arbitral Awards, 2006, vol. XX, https://legal.un.org/riaa/cases/vol_XX/215-284.pdf (erişim tarihi: 23.9.2023), § 215, 224; S. S. “I’m Alone” (Canada, United States), 30.6.1933 ve 5.1.1935, United Nations Reports of International Arbitral Awards, 2006, vol. III, https://legal.un.org/riaa/cases/vol_III/1609-1618.pdf (erişim tarihi: 23.9.2023), s. 1609-1618.

uygulama bulacak ikincil kurallardır. Bu genel nitelikleri, ihlal edilen birincil uluslararası hukuk kuralının konusundan bağımsız olarak uygulanma kabiliyetine sahip olmaları sonucunu doğurmaktadır²⁶. Bu kapsamda Taslak Maddeler, devletin sorumluluğunun insan hakları ihlallerinde de uygulanabilir²⁷ temel ilkelerini içermektedir²⁸. Ancak birincil kuralların ait olduğu hukuk alanının kendi ikincil kurallarını içermesi durumunda özel nitelikteki bu ikincil kuralların uygulanması veya uluslararası sorumluluk hukukunun ikincil nitelikteki kurallarının hukuk alanının özgün ihtiyaçlarına uyarlanması söz konusu olacaktır. İnsan hakları hukukunda uluslararası sorumluluk hukuku kurallarının uygulanmasında bu özellikli durumlar önem taşımaktadır²⁹.

Uluslararası hukuk, devletlerin asli hukuk kişisi olduğu bir çerçevede gelişmiş bir hukuk düzenidir³⁰. Uluslararası insan hakları hukuku³¹ ise, devletler arasındakilere ek olarak birey ve devlet arasındaki ilişkiden müteşekkil yeni bir uluslararası ilişkiler düzeyi getirdiğinden özgül niteliktedir³². Bu bakımdan bireylerin hak sahipliğine dayanan insan haklarının uluslararası hukuk alanına dahil oluşu, bu alanın uluslararası hukuk tarafından düzenlenmesinde birtakım özelliklerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu durum; devletlerin, hukuksal temeli bir insan hakları sözleşmesi veya uluslararası örf ve adet hukuku normunun ihlalden doğan insan hakları ihlallerinden sorumlulukları³³ alanında da geçerli bulunmaktadır.

İnsan hakları sözleşmeleri; devletler arasındaki uluslararası sözleşmelerin sözleşmeciler devletlerin karşılıklı olarak menfaatlerini gerçekleştirmek

²⁶ **Altıparmak**, Kerem: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları ve İzlenmesi, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2023, s. 36-37.

²⁷ Taslak Maddeler Şerhi md.28 § 3, s. 87-88.

²⁸ **Schneider**, s. 59; **Çakmak**, s. 53.

²⁹ **Altıparmak**, s. 37

³⁰ **Uzun**, s. 7.

³¹ Atıfta bulunulan kararda ifade, modern insan hakları sözleşmeleri hakkındadır.

³² AAİHM, The Effect of Reservations on the Entry into Force of the American Convention on Human Rights (Arts. 74 and 75), Advisory Opinion Oc-2/82, 24.9.1982, § 29; **Schneider**, s. 66.

³³ **Shelton**, Dinah: Remedies in International Human Rights Law, 3. baskı, Oxford University Press, New York 2015, s. 58.

Devletin uluslararası hukukun emredici hükümlerinden doğan yükümlülüklerini ihlali hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: **Pirim**, Ceren Zeynep: "Uluslararası Sorumluluk Hukukunda Devletlerin Ağırlaştırılmış Sorumluluğu: Kuramsal Bir Değerlendirme", Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, Cilt 32, Sayı 2, Yıl 2012, s. 155-177.

üzere akdettikleri geleneksel tipinden farklıdırlar. Zira uluslararası sözleşmelerin bu geleneksel tipinde, sözleşmeciler devletler arasında taahhütlerin birbirlerine karşılık olarak verilmesi, bir başka deyişle yükümlülüklerin karşılıklı olarak belirlenmesi anlamında sinalagmatik bir ilişki kurulmaktadır. İnsan hakları sözleşmelerinin konu ve amaçları ise, devletler arasında karşılıklı ilişkilerin kurulması değil³⁴ hem yurttaşı oldukları devlet hem de diğer bütün sözleşmeciler devletler karşısında bireylerin temel haklarının korunmasıdır. Böylece insan hakları sözleşmelerine taraf olarak devletler kendilerini, yetki alanlarındaki tüm bireylere yönelik çeşitli yükümlülükler üstlendikleri bir hukuk düzenine tabi kılmaktadırlar³⁵.

İnsan hakları yükümlülüklerinin objektif doğası, onarım alanında da etkilere sahiptir. Uluslararası hukuk ihlalleri nedeniyle devletler arasında doğan sorumluluk ilişkisi, eşit devletler arasında karşılıklı yükümlülükler kapsamında tasarlandığından; objektif nitelikteki insan hakları rejiminin gereksinimlerini tam olarak karşılayamayacaktır. Zira devlet ve birey eşit özneler değildir. Birey, devlet karşısında herhangi bir koza sahip olmadığından devletin yol açtığı zararı onarma yükümlülüğünü yerine getirmesi için teklif veya tavizde bulunabilecek bir konumda değildir. Dahası; devletin sorumluluğunun genel kuralları kapsamında zarar gören taraf için önemli bir savunma teşkil eden misilleme, insan hakları hukukunda anlam ifade etmeyen bir tedbirdir³⁶. Bu çerçevede insan hakları mağdurlarının ihlallere karşı kendilerini korumak için başka araçlara da sahip olan devletler değil insanlar olmalarının önemli bir fark yarattığı görülmektedir³⁷. Hatta insan hakları ihlalleri çoğunlukla mağdurların koruma umdukları devletler tarafından gerçekleştirilmektedir. Aslında devletlerin temel amaçları, iktidarlarına tabi olanların güvenlik ve iyiliklerini temin etmektir ve böylece yurttaşlarla aralarında karşılıklı hukuksal ve siyasal yükümlülükler tesis edilmektedir. Bu bakımdan insan hakları ihlalleri, yurttaşları korumak ve onlara haklarının

³⁴ AAİHM, "Other Treaties" Subject to the Consultative Jurisdiction of the Court (Art. 64 American Convention On Human Rights), Advisory Opinion Oc-1/82, 24.9.1982, § 24.

³⁵ AAİHM, The Effect of Reservations on the Entry into Force of the American Convention on Human Rights (Arts. 74 and 75), § 29.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de, Sözleşme'nin karşılıklı taahhütler açısından öte, nesnel yükümlülükler yarattığına işaret etmiştir. (AİHM, Ireland v. The United Kingdom, 18.1.1978, Application No. 5310/71, § 239). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin objektif niteliği hakkında ayrıca bakınız: AİHK (Avrupa İnsan Hakları Komisyonu), Austria v. Italy, 11.1.1961, Application No. 788/6, s. 17-21.

³⁶ **Schneider**, s. 66; **Shelton**, Remedies in International Human Rights Law, s. 59-60.

³⁷ **Schneider**, s. 65.

kullanımı için güvenlik ve meşru menfaatlerinde tatmin sunmakla yükümlü olan kamusal iktidar organlarına emanet edilen güvenin ihlal edilmesi³⁸ anlamına gelmektedir. Bu nedenle devlet tarafından zarara uğratılan mağdur, bireysel eylemden kaynaklanan haksızlığa uğrayan birine kıyasla öfke duygusunu daha fazla yaşayacaktır.³⁹

Hakları ihlal edilen devletlerin onarım bağlamında insanlardan farklı gereksinimlerinin bulunması da, devletlerin asli hukuk kişisi olduğu bir çerçevede gelişmiş uluslararası hukukun⁴⁰ devletlerin insan hakları ihlallerinden sorumluluklarına uygulanmasında dikkate alınmalıdır. Bu durum özellikle sembolik onarım bakımından geçerlidir. Örneğin Taslak Maddeler’de tatmin; eski hale getirme ve tazminat ile zararın tam giderimi mümkün olmadığında uygulanacak istisnai bir onarım biçimi olarak öngörülmüştür. İnsan hakları ihlallerinde ise tipik durum, eski hale getirme ve tazminatın ihlalin sonuçlarının tam telafisini sağlayamaması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda tekrarlamama garantileri de devletlere kıyasla bireyler için daha büyük önem taşıyacaktır⁴¹. Zira bu alanda tekrarlanmamasına çalışılan ihlaller devletlerin ihlal edilen menfaatleri ile kıyaslandığında bireyler bakımından daha derin ve ağırdırlar.

Bu koşullarda uluslararası sorumluluk hukuku kuralları ve özel olarak Taslak Maddeler, insan hakları davalarında genel yönlendirici ilkeler olarak hizmet edebileceklerdir⁴². Nitekim evrensel ve bölgesel insan hakları organlarının onarıma ilişkin yorumlarında genel nitelikteki uluslararası sorumluluk hukukuna atıfta buldukları görülmektedir⁴³. Bununla birlikte uluslararası toplum, insan hakları ihlallerinden kaynaklanan zararların onarımını düzenleyen bir dizi kuralla insan hakları hukukunun onarım kapsamında içerdiği özgüllüğü tanımış bulunmaktadır⁴⁴. Bu kapsamda olmak üzere, esasen ulus-

³⁸ Yargıçlar A.A. Cançado Trindade ve A. Abreu-Burelli’nin müşterek mutabık görüşü, AAİHM, Loayza-Tamayo v. Peru (Reparations and Costs), 27.11.1998, Series C No. 42, s. 5, 10. dipnot.

³⁹ **Shelton**, Remedies in International Human Rights Law, s. 61.

⁴⁰ **Uzun**, s. 7.

⁴¹ **Schneider**, s. 64, 66.

⁴² **Schneider**, s. 65.

⁴³ **Altıparmak**, s. 38. Örneğin: AAİHM, Velásquez-Rodríguez v. Honduras (Reparations and Costs), 21.7.1989, Series C No. 7, § 25; AAİHM, v. Colombia (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), 20.11.2013, Series C No. 270, § 470; AAİHM, Garrido and Baigorria v. Argentina (Reparations and Costs), 27.8.1998, Series C No. 39, § 40, 42; AAİHM, Blake v. Guatemala (Reparations and Costs), 22.1.1999, Series C No. 48, § 33.

⁴⁴ **Schneider**, s. 65.

lararası sorumluluk hukuku tarafından düzenlenen ve devletler arası hukuksal ilişkiler bağlamında uygulanmış olan tatmin kurumu, insan haklarının uluslararası alana taşınması ve insan hakları ihlallerinin sonuçlarının onarımının gittikçe önemi fark edilen bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmasıyla birlikte uluslararası insan hakları hukuku metinlerinde yer almaya başlamıştır.

B. Uluslararası İnsan Hakları Hukuku Belgelerinde Tatmin

BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde onarım bakımından söz konusu olduğu gibi kendisine yer verilmemiş olan tatmin, bireyi uluslararası hukukun süjesi haline getiren ve devlete karşı uluslararası bir mahkemeye başvurma hakkıyla donatan⁴⁵ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 41. maddesinde ifade bulmuştur. “*Adil Tatmin*” başlığını taşıyan 41. madde, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Sözleşme veya Protokollerin ihlali tespitinde bulunması, ihlalde bulunan taraf devlet hukukunun ihlalin sonuçlarının ancak kısmen onarımına olanak tanınması ve gerekli olması durumunda zarar gören tarafa adil tatmin sağlayacağını öngörmektedir.⁴⁶

Ne Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde ne de Protokolleri'nde adil tatmin kavramı açıklanmış bulunmaktadır⁴⁷. Sözleşmenin 41. maddesinde hâlihazırda uluslararası sorumluluk hukukunda belirli bir çerçeveye atıfta bulunan⁴⁸ “tatmin” sözcüğü kullanılmıştı ve “adil tatmin” kavramını parasal tazminatla sınırlayan bir uluslararası uygulama bulunmamaktaydı⁴⁹. Buna rağmen Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Sözleşmenin ilk döneminde 41. maddenin dar yorumunu benimseyerek kararlarının açıklayıcı niteliğini vurgulamış ve tazminat dışında onarıma yönelik karar vermekten kaçınmıştır⁵⁰.

⁴⁵ **Gözübüyük, Şeref/Gölcüklü**, Feyyaz: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, 7. bası, Turhan Kitabevi, Ankara 2007, s. 11, 13-14.

⁴⁶ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Convention_ENG (erişim tarihi: 8.10.2023).

⁴⁷ **Çakan**, Seher: Uluslararası Hukukta Bireyin Onarım Hakkı, Astana Yayınları, Ankara 2021, s. 55.

⁴⁸ **Çakmak**, s. 55.

⁴⁹ **Shelton**, Remedies in International Human Rights Law, s. 384.

⁵⁰ **Altıparmak**, s. 42, 50.

Mahkeme 1979 yılında, kararının esasen tespit edici nitelikte olduğuna ve böylece 53. madde kapsamında yükümlülüğünü yerine getirmek için iç hukuk sisteminde yararlanılacak araçlara yönelik tercihin devlete bırakıldığına işaret etmişti. (AİHM, Marecx v. Belgium, 13.6.1979, Application No. 6833/74, § 58.) Mahkeme Vocaturo v. Italy kararında da, başvuruçunun Mahkeme kararının Resmi Gazetede ve başlıca ulusal günlük gazetede yayımlanması talebini, Hükümetle aynı fikirde olarak, Devletin bu tür tedbirleri almasını emretmeye Sözleşme uyarınca yetkisi bulunmadığı gerekçesiyle reddet-

Böylece Mahkeme tatmini kural olarak tazminat şeklinde uygulamış⁵¹; 41. madde kapsamında esasen maddi ve manevi tazminat yanında masraf ve harcamalara hükmetmiştir⁵². Mahkemenin bazı durumlarda da, ihlal tespitinin yeterli olduğuna karar verdiği görülmektedir⁵³. Bu süreçte ihlali devletler kararın gereğini yerine getirmek koşuluyla, Mahkeme tarafından tespit edilen ihlalin giderilmesi yöntemini seçmek bakımından serbest bırakılmışlardır⁵⁴.

Mahkeme taraf devlet ve başvuru sayısının artmasına bağlı gelişmelerle birlikte kararlarında, istisnai olarak bireysel ve genel önlemlere hükmetmeye başlamıştır⁵⁵. Değişimin başlangıcını, Mahkemenin 1995 yılında verdiği Papamichalopoulos ve Diğerleri/Yunanistan (Adil Tatmin) kararı teşkil etmişse de⁵⁶; Mahkeme ilk kez, devam eden yasadışı tutukluluk hakkındaki 2004 yılına ait Assanidze/Gürcistan kararında devlete, başvurusunun salıverilmesi şeklindeki eski hale getirmenin bir türünü alternatif olarak parasal ödeme öngörmeksizin ve kararın hüküm paragrafında emretmiştir⁵⁷. Mah-

---

mıştır. (AİHM, Vocaturo v. Italy, 21.5.1991, Application No. 11891/85, § 21). Mahkemenin onarım yetkilerinin parasal tatminle sınırlı olduğuna yönelik geleneksel kabulü, Sözleşme hazırlık çalışmalarında ifade edilen ikincillik ilkesine ve Sözleşme'nin 41. maddesinde yer alan “*ilgili Yüksek Sözleşmeci Tarafın iç hukuku onarımın sadece kısmen yapılmasını mümkün kılar*sa” ifadesinde ulusal hukukun önceliğine bulunulan atfa dayanmaktaydı. Bu kapsamdaki ikincillik yorumu, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Sözleşme ihlallerini tespit ederken ulusal otoritelerin karara uygun onarım tedbirlerini alması esasını içermekteydi. (Schneider, s. 58. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Schneider, s. 71-73, 80).

⁵¹ Altıparmak, s. 98; Erge, Recep Ersel: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Hakkaniyete Uygun Tatmin, On İki LevhaYayıncılık, İstanbul 2016, s. 34-45; Çakmak, s. 59. AİHM'nin tazminata yönelik yaklaşımının devletlerin kararlara uyumu problemi ve cezalandırıcı tazminat ihtiyacı bağlamında eleştirisi için bakınız: Fikfak, Veronika: “Changing State Behaviour: Damages before the European Court of Human Rights”, The European Journal of International Law, Cilt 29, Sayı 4, Yıl 2019, s. 1091-1125.

⁵² Shelton, Remedies in International Human Rights Law, s. 321; Çakmak, s. 60, 64-65.

⁵³ Çakan, s. 62; Schneider, s. 76.

⁵⁴ Altıparmak, s. 51-52.

⁵⁵ Çakan, s. 62; Schneider, s. 72.

⁵⁶ Kararda, her ne kadar hüküm paragraflarında yer verilmemişse de, ilgili arazinin iadesinin başvuru sahipleri mümkün olduğunca 1. Protokolün 1. maddesinde düzenlenen hakları ihlal edilmeseydi bulunacakları duruma getireceğine işaret edilmekteydi. (AİHM, Papamichalopoulos and Others v. Greece (Article 50), 31.10.1995, Application No. 14556/89, § 38)) Ancak kararın sonraki paragrafında, arazinin iade edilmemesi durumunda adil tatmin ödemesi yapılmasına yönelik bir arka kapı (Schneider, s. 81) açılmış bulunmaktaydı. (AİHM, Papamichalopoulos and Others v. Greece (Article 50), § 39).

⁵⁷ AİHM, Assanidze v. Georgia, 8.4.2004, Application No. 71503/01, hüküm paragrafı 14/a; Schneider, s. 82.

keme içtihadının ilerleyen yıllarında ortaya çıkan ve tatminin esasen tazminat şeklinde olmasının istisnaları olarak gösterilen genel ve bireysel önlemler de klasik olarak kamusal özür gibi sembolik araçları içeren tatmin uygulamalarından farklı niteliktedirler⁵⁸. Bu kapsamda Mahkemenin adil tatmin yetkisi altında, tekrarlamama garantilerinden ve uluslararası sorumluluk hukukunda uygulanagelen ve diğer onarım araçlarını teşkil eden eski hale getirme veya tazminattan belirli özellikleriyle ayırt edilebilecek sembolik tatmin uygulamalarına hükmedilmediği görülmektedir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin kabul edilmesinden yıllar sonra tatmin kurumu, Amerika insan haklarının korunması bölgesel sisteminde uygulamaya geçirilmiştir⁵⁹. Tatmin, 1969'da kabul edilen Amerika İnsan

⁵⁸ **Çakmak**, s. 64-66, 74. Bu onarımlardan mülkiyetin iadesi (Bakınız: **Erge**, s. 50-55, **Çakmak**, s. 147-153), başvurunun serbest bırakılması (Bakınız: **Erge**, s. 55-62, **Çakmak**, s. 153-170), yargılamanın yenilenmesi (Bakınız: **Altıparmak**, s. 56-61; **Çakmak**, s. 170-172) ve genellikle maddi bir değerın başvuruca verilmesine ilişkin yargı kararlarının uygulanmasından (Bakınız: **Erge**, s. 62-64) müteşekkil bireysel önlemler (Bakınız: **Çakan**, s. 67-75; **Schneider**, s. 80-87) eski hale getirmeye tatmine olduğundan daha yakın durmaktadır. Nitekim Mahkemeye göre, adil yargılanma hakkının düzenlendiği 6. maddenin ihlalinin telafisinde en uygun biçim, başvurunun mümkün olduğunca, ihlal gerçekleşmeseydi içinde bulunacağı konuma kavuşturulmasının temin edilmesi olacaktır. (AİHM, Plotnikovy v. Russia, 24.2.2005, Application No. 43883/02, § 33; AİHM, Makarova and Others v. Russia, 24.2.2005, B. N. Application No. 7023/03, § 37; AİHM, Piersack v. Belgium (Article 50), 26.10.1984, Application No. 8692/79, § 12). Bu kapsamda Mahkemenin, genellikle maddi bir değerın başvuruca verilmesine ilişkin yargı kararlarının uygulanmasına eski hale getirme ile bağlantılı biçimde hükmettiği görülmektedir.

Genel önlemlerin ise, yapısal eksikliklerden kaynaklanacak yeni ihlallerin önlenmesine yöneldiklerinden (Bakınız: **Altıparmak**, s. 84-95; **Schneider**, s. 87-96; **Erge**, s. 67-73, **Çakan**, s. 75-81, **Çakmak**, s. 172-185) tekrarlamama garantileri kapsamında değerlendirilmeleri daha isabetli olacaktır. Nitekim hakikat, adalet, onarım ve tekrarlanmama garantileri hakkında Özel Raportör Pablo de Greiff'in 7.9.2015 tarihli tematik Raporunda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin tekrarlamama garantileri, bir başka deyişle genel önlemler hakkında önemli içtihadı bulunduğuna işaret edilmiştir. (Report of the Special Rapporteur on the Promotion of Truth, Justice, Reparation and Guarantees of Non-Recurrence, Pablo de Greiff, Submitted pursuant to Human Rights Council Resolution 27/3, A/HRC/30/42, <https://digitallibrary.un.org/record/803412#record-files-collapse-header> (erişim tarihi: 24.9.2023), § 42, 16. dipnot).

⁵⁹ İki bölgesel insan hakları sözleşmesinin kabulü arasında geçen dönemde tatmin, 1965 yılında kabul edilen Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 6. maddesinde ırka dayalı ayrımcılığın sonucu olarak uğranılan herhangi zarar için ulusal mahkemelerde adil ve uygun onarım veya tatmin arama hakkı kapsamında yer almıştır. (International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, UN General Assembly Resolution 2106 (XX), 21.12.1965, <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-convention-elimination-all-forms-racial> (erişim tarihi: 16.9.2023), md.6).

Hakları Sözleşmesi'nin Mahkemeye geniş bir onarım yetkisi tanıyan 63. maddesinde doğrudan ifade edilmemiştir. Ancak, uluslararası sorumluluk hukuku ilke ve içtihadından da faydalanılarak Mahkeme kararlarında, Sözleşme'de düzenlenmiş hakların ihlallerinin sonuçlarının onarılması araçlarından biri olarak belirli bir aşamadan sonra sık sık ve yaratıcı biçimlerde geliştirilerek yer almıştır.

AAİHM'nin genişleyen tatmin içtihatlarının oluşmaya başlamasından sonraki süreç içerisinde uluslararası insan hakları hukuku belge ve uygulamalarında tatmine daha yaygın bir şekilde işaret edilmeye başlandığı görülmektedir. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi 2004 yılında, Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 2. maddesini⁶⁰ yorumladığı 31. Genel Yorumunu çıkarmıştır. 31. Genel Yorumun 16. paragrafında; Sözleşme'nin 2. maddesinin, taraf devletlerin Sözleşme'de düzenlenen hakları ihlal edilen bireylere onarım sunmalarını gerektirdiğine; onarım yokluğunda, 2. madde bakımından merkezi önemde bulunan etkili bir çare sunma yükümlülüğünün yerine getirilmemiş olacağına işaret edilmiştir. Komite, Sözleşme'nin genel olarak uygun tazminatı gerektirdiğini göz önünde bulundururken uygun olması halinde onarımın insan hakları ihlalleri faillerinin adalet önüne çıkarılmaları yanında ilgili yasa ve uygulamaların değiş-

⁶⁰ “1. Bu Sözleşme'ye Taraf her Devlet kendi ülkesinde yaşayan ve yetkisi altında bulunan bütün bireylere ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka fikir, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum ya da başka bir statü bakımından hiçbir ayırım gözetmeksizin bu Sözleşme'de tanınan hakları sağlamak ve bu haklara saygı göstermekle yükümlüdür.

2. Mevcut mevzuatta ve diğer yasal tedbirlerde henüz düzenleme bulunmayan durumlarda, bu Sözleşme'ye Taraf her Devlet, kendi anayasal kurallarına ve bu Sözleşme'nin hükümlerine uygun olarak, bu Sözleşme'de tanınan hakların uygulanmasını sağlamak bakımından gerekli olan yasama ve diğer tedbirleri almakla yükümlüdür.

3. Bu Sözleşme'ye Taraf her Devlet:

(a) Bu Sözleşme ile tanınan hakları ve özgürlükleri ihlal edilmiş olan her şahsın, bu ihlal resmi sıfatla görev yapan kişiler tarafından gerçekleştirilmiş olsa bile, etkin şekilde telafi edilmesini güvence altına almakla;

(b) Böyle bir telafi talebinde bulunan herkesin haklarının yetkili yargı, yürütme ya da yasama organlarınca ya da Devletin yasal sisteminde öngörülen başka bir yetkili organ tarafından karara bağlanmasını ve yargısal telafi olanaklarının sağlanmasını güvence altına almakla;

(c) Bu hukuki yollardan sağlanan kararların yetkili organlarca uygulanmasını güvence altına almakla yükümlüdür.” (Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı ve Dışişleri Komisyonu Raporu (1/589), <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c016/tbmm22016089ss0150.pdf> (erişim tarihi: 14.2.2024), md. 2).

tirilmesi, tekrarlamama garantileri, kamusal anıtlar ve kamusal özürler gibi tatmin tedbirleri, rehabilitasyon ve eski hale getirmeyi içerebileceğini belirtmiştir⁶¹.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 1985 yılında kabul edilen İktidar Suç ve İstismarı Mağdurları için Temel Adalet İlkeleri Beyanname-si'nde⁶² tatmine yer verilmemiştir. 2005 yılında yine Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen ve bağlayıcı nitelikte bulunmayan Uluslararası İnsan Hakları Hukukunun Ağır İhlallerinin ve Uluslararası İnsancıl Hukukun Ciddi İhlallerinin Mağdurlarının Çare ve Onarım Hakkına Dair Temel İlkeler ve Kılavuz'da⁶³ ise tatmin içerilmiş bulunmaktadır. Kılavuzun "VII. Mağdurların Çarelere Hakkı" başlığı altında yer alan 11. maddesinin b bendinde işaret edilen zararın uygun, etkili ve seri onarımının araçları, "IX. Uğranılan Zararın Onarımı" başlığı altında 18. maddenin son cümlesinde eski hale getirme, tazminat, rehabilitasyon, tatmin ve tekrarlamama garantileri olarak sıralanmış; sonraki maddelerde de bu araçlar detaylandırılmıştır. 22. maddede tatminin, uygun olduğunda, şu uygulamaların herhangi birini veya hepsini içereceği belirtilmiştir: "(a) Devam eden ihlallerin durdurulmasını amaçlayan etkili tedbirler; (b) Mağdurun, mağdur yakınlarının, tanıkların veya mağdura yardım etmek veya daha fazla ihlalin gerçekleşmesini önlemek üzere müdahil olan kişilerin menfaatlerini ve güvenliklerini tehdit etmeyecek veya daha fazla zarara yol açmayacak ölçüde hakikatin tam ve kamusal olarak açıklanması ve vakaların teyidi; (c) Kayıp kişinin yerinin, kaçırılan çocukların kimliklerinin ve öldürülenlerin naaşlarının araştırılması ve naaşların kurtarılmasına, kimliklendirilmesine ve mağdurların açıklanmış veya varsayılan isteklerine veya ailelerin ve toplulukların kültürel pratiklerine uygun olarak yeniden gömülmesine yardım; (d) Mağdur ve mağdurla

⁶¹ UN Human Rights Committee (HRC), General Comment No. 31 [80], The Nature of the General Legal Obligation Imposed on States Parties to the Covenant, 26.5.2004, CCPR/C/21/Rev.1/Add.13, <https://www.refworld.org/docid/478b26ae2.html> (erişim tarihi: 16.9.2023).

⁶² Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, General Assembly Resolution 40/34, 29.11.1985, <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-basic-principles-justice-victims-crime-and-abuse> (erişim tarihi: 24.9.2023).

⁶³ Buradan itibaren "Kılavuz" olarak işaret edilecektir. Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law, UN General Assembly Resolution 60(147), UN Doc. A/RES/60/147, 21.3.2006, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/496/42/pdf/N0549642.pdf?OpenElement> (erişim tarihi: 9/4/2023).

yakından bağlantılı bulunan kişilerin haklarını, itibarlarını ve onurlarını iade eden yargısal bir karar veya resmi bir beyan; (e) Vakaların ikrarını ve sorumluluğun kabulünü içeren kamusal özür; (f) İhlallerden sorumlu olan kişilere yönelik idari ve yargısal yaptırımlar; (g) Mağdurlar için saygı ifadeleri ve anma törenleri; (h) Gerçekleşen ihlallerin doğru bir anlatımının uluslararası insan hakları hukuku ve uluslararası insancıl hukuk öğretimine ve tüm seviyelerde eğitim materyaline dahil edilmesi”⁶⁴.

Diğer yandan 1984 yılında kabul edilen İşkence ve Diğer Zalimane, Gayriinsani veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme’nin 14. maddesinin 1. fıkrasında onarım; taraf devletin hukuk sisteminin işkence mağdurunun telafi elde etmesini ve adil ve uygun tazminata yönelik icrai hakka sahip olmasını temin etmesi kapsamında ifade edilmiştir⁶⁵. Sözleşme kapsamında onarım konusu, İşkenceye Karşı Komite’nin Sözleşme’nin 14. maddesinin taraf devletlerce uygulanması hakkındaki 2012 tarihli 3. Genel Yorumunda detaylandırılmıştır. Genel Yorumun 3. paragrafında onarımın eski hale getirme, tazminat, rehabilitasyon, tatmin ve tekrarlamama garantilerini kapsadığına işaret edilmiş⁶⁶; 16. paragrafta ise tatminin içerdiği uygulamalar sıralanmıştır. Sözleşme’nin 12 ve 13. maddeleri altında soruşturma ve cezai kovuşturma yükümlülükleri aracılığıyla veya bunlara ek olarak uygulanacağı ifade edilen ve sıralanan tatmin uygulamaları, birkaç kelime farklılığı ve ihlallerin doğru bir anlatımının uluslararası insan hakları hukuku ve uluslararası insancıl hukuk öğretimine ve tüm seviyelerde eğitim materyaline dahil edilmesine yer verilmemiş olması dışında Kılavuzun 22. maddesinde gösterilenlerle aynıdır⁶⁷.

⁶⁴ Kılavuz md. 22.

⁶⁵ Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, General Assembly Resolution 39/46, 10.12.1984, <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-against-torture-and-other-cruel-inhuman-or-degrading> (erişim tarihi: 16.9.2023), md.14/1.

⁶⁶ Paralel biçimde, İnsan Hakları Konseyi’nin işkence mağdurlarının rehabilitasyonu hakkındaki 2013 yılına ait kararının 7 ve 8. paragraflarında da onarımın eski hale getirme, tazminat, rehabilitasyon, tatmin ve tekrarlamama garantilerini içerdiğine işaret edilmiştir. (UN Human Rights Council, Torture and other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment: Rehabilitation of Torture Victims, A/HRC/RES/22/21, 22.3.2013, https://ap.ohchr.org/documents/E/HRC/resolutions/A_HRC_RES_22_21E.pdf (erişim tarihi: 16.9.2023).

⁶⁷ UN Committee Against Torture (CAT), General Comment No. 3, Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment: Implementation of Article 14 by States Parties, 13.12.2012, <https://www.refworld.org/docid/5437cc274.html> (erişim tarihi: 16.9.2023).

Afrika İnsan Hakları bölgesel sisteminde ise, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesinin Kurulmasına İlişkin Protokol'ün 27. maddesinin 1. fıkrasının Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesini (AİHHM) genel olarak onarım kararları vermeye yetkili kıldığı görülmektedir. Fıkra'ya göre "Mahkeme, bir insan veya halkın" hakkının "ihlal edildiğini tespit ederse, onarım veya adil tazminat ödenmesi de dahil olmak üzere ihlalin düzeltilmesi için uygun emirler verir"⁶⁸. Mahkeme bu kapsamda Taslak Maddeler'in onarım şekillerinin sıralandığı 34. maddesine atıfta bulunarak onarım araçlarını eski hale getirme, tazminat ve tatmin olarak belirlemiştir⁶⁹. Bu çerçevede Mahkeme içtihadında 27. maddenin sağladığı yetkiye dayanarak verilen tatmin kararları; ihlal tespit eden karar ve Mahkeme kararının yayımlanması uygulamalarını kapsamıştır⁷⁰.

Uluslararası insan hakları hukukunda tatmin uygulamasına ilişkin bu hukuksal tablo tarihsel olarak değerlendirildiğinde, insan hakları hukukunda tatmin kurumunun esasen AAİHM içtihadı ile geliştirildiği görülmektedir.

III. AMERİKALILARARASI İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ İÇTİHADINDA TATMİN

A. Genel Olarak

Amerika İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 63. maddesinin 1. fıkrasına göre,

"Mahkeme, bu Sözleşme ile koruma altına alınan bir hak veya özgürlüğün ihlalinin söz konusu olduğunu tespit ederse, hakkı ihlal edilen⁷¹ tarafın ihlal edilen hak veya özgürlüğünden faydalanmasının temin edilmesine hükmedecektir. Mahkeme, uygun olması halinde ayrıca, söz konusu hak veya özgürlüğün ihlalinin teşkil eden durum veya tedbirin sonuçlarının onarılmasına ve hakkı ihlal edilen tarafa adil tazminatın ödenmesine hükmedecektir."

⁶⁸ Protocol to the African Charter on Human And Peoples' Rights on the Establishment of an African Court on Human and Peoples' Rights, 10.6.1998, https://au.int/sites/default/files/treaties/36393-treaty-0019_-_protocol_to_the_african_charter_on_human_and_peoplesrights_on_the_establishment_of_an_african_court_on_human_and_peoples_rights_e.pdf (erişim tarihi: 17.2.2024); Çakan, s. 137.

⁶⁹ AİHHM, Beneficiaries of Late Norbert Zongo, Abdoulaye Nikiema *Alias* Ablassé, Ernest Zongo and Blaise Ilboudo & The Burkinabè Human and Peoples' Rights Movement v. Burkina Faso (Judgment on Reparations), başvuru no: 013/2011, § 29.

⁷⁰ Bakınız: Çakan, s. 144.

⁷¹ Sözleşme'nin İngilizce orijinal metninde yer alan "injured party" ifadesi, Sözleşme'de yer alan bir hakkın ihlalinin mağduru olduğu tespit edilen kişi olarak kabul edilmektedir. (AAİHM, Ibsen Cárdenas and Ibsen Peña v. Bolivia (Merits, Reparation and Costs), 1.9.2010, Series C No. 217, § 232).

Fıkranın 2. cümlesi, bir taraf devletin Sözleşme’de düzenlenen bir hakkı ihlal etmesi sonucunda uğranılan zararların onarımına ilişkindir⁷² ve Mahkemeyi bu tür bir onarımı ihlalci devlete yüklemeye yetkilendirmektedir⁷³. Mahkemeye göre onarım; maddi ve manevi zararların tazmin edilmesini, ihlalin sonuçlarının giderilmesini ve önceki durumun yeniden kurulmasını kapsayan *restitutio in integrum* üzerine kuruludur⁷⁴. Bu kapsamda 63. maddenin kendisine sunduğu geniş yetki alanı aracılığıyla Mahkeme, kararlarında tazminat, ihlalin soruşturulması ve sorumluların yargılanması⁷⁵, eski hale getirme, rehabilitasyon, tekrarlamama garantileri⁷⁶ ve tatmin uygulamalarından oluşan onarım araçlarına başvurmuştur. Her ne kadar 63. madde tatmine doğrudan atıfta bulunmamışsa da uluslararası sorumluluk hukuku, Taslak Maddeler ve AAİHM içtihadı dikkate alındığında 63. maddedeki onarım kavramı şüphesiz ki tatmin uygulamalarını kapsamaktadır.

Kıta’nın içerisinde bulunduğu sosyo-politik koşullar da, Mahkemenin tatmin uygulamalarına başvurmasını ihtiyaç haline getirmiş bulunmaktaydı. Zira ilgili Mahkeme kararları, Amerika Kıtası’nın 1970’lerde Güney Amerika diktatörlükleri ve 80’lerin Orta Amerika silahlı çatışmalarından müteşkil siyasal manzarasının⁷⁷ sonuçları olan ağır ve sistematik insan hakları

⁷² Carrillo, Arturo J.: “Justice in Context: The Relevance of Inter-American Human Rights Law and Practice to Repairing the Past”, The Handbook of Reparations, ed. Pablo de Greiff, Oxford University Press, New York 2006, s. 511.

⁷³ AAİHM, Aloeboetoe et al. v. Suriname (Reparations and Costs), 10.9.1993, Series C No. 15, § 46.

⁷⁴ AAİHM, Velásquez-Rodríguez v. Honduras (Reparations and Costs), § 26. *Restitutio in integrum* kavramı hakkında detaylı bilgi için bakınız: Bilgin, Fehmi Kerem: Uluslararası Hukukta Restitutio in Integrum İlkesi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, doktora tezi, 2014.

⁷⁵ Onarım aracı olup olmadığı tartışmalıdır. (Özdemir/Akkaya, s. 108-111).

⁷⁶ AAİHM içtihadında tatmin dışındaki onarım biçimleri hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Özdemir/Akkaya, s. 98-125; Çakan, s. 97-104, 106-113, 118-121; Pasqualucci, Jo M.: The Practice and Procedure of the Inter-American Court of Human Rights, 2. baskı, Cambridge University Press, New York 2013, s. 196-203, 212-244; Antkowiak, Thomas M./Gonza, Alejandra: The American Convention on Human Rights, Oxford University Press, New York 2017, s. 292-299, 301-307; Carrillo, s. 512-527; Antkowiak, Thomas M.: “Remedial Approaches to Human Rights Violations: The Inter-American Court of Human Rights and Beyond”, Columbia Journal of Transnational Law, Cilt 46, Sayı 2, Yıl 2008, s. 372-377, 382-384; Atıcı, Aysun: Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesinin Yapısı ve İşleyişi, Adalet Yayınevi, Ankara 2023, s. 191-199.

⁷⁷ Abramovich, Victor: “From Massive Violations to Structural Patterns: New Approaches and Classic Tensions in the Inter-American Human Rights System”, SUR – International Journal on Human Rights, Cilt 6, Sayı 11, Yıl 2009, s. 8.

ihlallerinin etkilerini giderme kapsamında ortaya çıkmıştı⁷⁸. Bu kapsamda 2001 yılında verilmiş Cantoral Benavides kararı⁷⁹ ve ardından özellikle kitlesel katliamlarla ortaya çıkan ihlaller hakkındaki 2004 yılına ait Plan de Sánchez Katliamı/Guatemala⁸⁰ ile başlayan davalar tatminin gelişiminde önemli aşamaları oluşturmuşlardır. Cantoral Benavides kararında⁸¹ üniversite öğrencisiyken gözaltına alınarak işkenceye maruz bırakıldığı; ayrıca suç ve cezaların geriye yürümezliği, kişi güvenliği ve adil yargılanma haklarının ihlal edildiği tespit edilen mağdur lehine burs sağlanması, Mahkeme kararının belirli kısımlarının yayımlanması ve resmi özür biçiminde tatmin uygulamalarına hükmedilmiştir. Nihayetinde Mahkeme, ardından gelen kararlar parasal olmayan onarımlar bakımından bu kararlar aynı yaklaşımı paylaşmadığı için bir anomali teşkil eden⁸² 1993 tarihli Aloeboetoe/Surinam⁸³ kararından itibaren zaman içinde bir yandan başvurduğu tatmin araçlarının kapsamını genişleterek belirlerken diğer yandan da yenilerini tasarlamıştır⁸⁴.

Bu süreçte AAİHM içtihadında tatminin önde gelen araçları; mağdurun Amerika İnsan Hakları Sözleşmesi'nde düzenlenmiş bulunan haklarını ihlal eden devlet tarafından sorumluluğun kabul edilmesi ve mağdurdan kamusal özür dilenmesi, Mahkeme tarafından verilen ihlal kararının yayımlanması, mağdurların ve olayların anılması, mağdurun vücut kalıntılarının yerlerinin tespiti ve ailesine teslimi, mağdur ve yakınları için eğitim programları ve

⁷⁸ Nitekim Mahkeme de, tatmin uygulamalarının, kitlesel katliam durumlarında olduğu gibi vakaların uç noktada ağırlık taşıdığı ve yaratılan zararın kolektif niteliğinin öne çıktığı davalarda özellikle önem taşıdığına işaret etmiştir. (AAİHM, The Plan de Sánchez Massacre v. Guatemala (Reparations), 19.11.2004, Series C No. 116, § 93). İnsan haklarının bu ağır ihlalleri, özellikle mağdurların ve Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu'nun Mahkeme üzerinde, sunulan onarımların genişletilmesi için sürekli bir baskı yaratmasına neden olmuştur. Bu kapsamda Cassel; mağdur, mağdur yakınları ve Komisyonun geniş onarım taleplerinin Mahkemenin onarım içtihadının evriminde önemli bir rol oynadığına işaret etmektedir. Cassel'e göre diğer bir neden de, Mahkemede yer alan yaratıcı hukukçuların teşvikidir. (Cassel, Douglas: "The Expanding Scope and Impact of Reparations Awarded by the Inter-American Court of Human Rights", <https://www.corteidh.or.cr/tablas/r28153.pdf> (erişim tarihi: 14.10.2023), s. 99).

⁷⁹ AAİHM, Cantoral-Benavides v. Peru (Reparations and Costs), 3.12.2001, Series C No. 88, § 2.

⁸⁰ AAİHM, The Plan de Sánchez Massacre v. Guatemala (Merits), 29.4.2004, Series C No. 105.

⁸¹ AAİHM, Cantoral-Benavides v. Peru (Reparations and Costs), 3.12.2001, Series C No. 88, § 2.

⁸² Antkowiak, s. 366.

⁸³ AAİHM, Aloeboetoe et al. v. Suriname (Reparations and Costs), 10.9.1993.

⁸⁴ Özdemir/Akkaya, s. 128.

burslar, topluluklara yönelik uygulamalar ve bizatihi tatmin aracı olarak Mahkemenin ihlal tespit eden kararı şeklinde ortaya çıkmıştır.

B. İhlalin Dayandığı Vakaların ve Sorumluluğun Kabulünü İçeren Kamusal Özür

AAİHM, mağdurların Sözleşme’de düzenlenmiş haklarının ihlalinin ihlalci devlet tarafından kamusal olarak ikrar edilmesine ve ihlalle ilgili olarak özür dilenmesine yönelik taleplerini uzun süre reddetmiştir⁸⁵. Bu kararlardan biri; mağdurun, önde gelen uluslararası uyuşturucu ticareti örgütlerinden birinin tasfiyesine yönelik olarak gerçekleştirilen “Ciclón” adlı polis operasyonunda gözaltına alınmasıyla başlayan süreçte⁸⁶ kişi güvenliği (md. 7), adil yargılanma (md.8), insanca muamele (md.5) ve yargısal korunmaya (md.25) yönelik haklarının ihlal edildiğinin saptandığı Suárez-Rosero/Ekvador davasıdır. Ekvador Devleti, mağdur ve Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu’nun mağdurdan özür dilenmesine yönelik talepleri bakımından, Mahkeme önünde yaptığı sunumun mağdur lehine verilen kararın tanınmasının kamusal bir ifadesini teşkil ettiğini ileri sürmüştür. Ayrıca, mağdurun mahkûmiyet kararının temyiz incelemesi tamamlanmadığından temyiz mağdur lehine sonuçlanana kadar bundan fazlasının yapılmasının mümkün olmadığını savunmuştur. Nihayetinde Mahkeme özür talebine karşılık esasa ilişkin mevcut kararının bizatihi, mağdur ve yakınları için manevi tatminin ve onarımın önemli ve dikkate değer bir biçimi olduğunu kabul etmiştir⁸⁷.

2001 yılı, Mahkemenin Cantoral-Benavides/Peru kararında kamusal özür emretmesiyle bu tatmin yöntemi bakımından dönüm noktası teşkil etmiştir⁸⁸. Davada; erkek kardeşini gözaltına almak üzere evlerine gelen Peru Ulusal Polisi Ulusal Anti-Terörizm Bürosu görevlileri tarafından yetkili merci kararı olmaksızın gözaltına alınan⁸⁹ mağdurun insanca muamele (md. 5), kişi güvenliği (md.7), adil yargılanma (md.8), suç koyan yasaların geriye yürümezliği (md.9) ve yargısal korunmaya (md.25) yönelik haklarının ihlal edildiği tespit edilmiştir. Mahkeme, Peru Devletinin bu tür ihlallerin tekrarını önlemek üzere olaydaki sorumluluğunu kabul eden bir kamusal özür dilemesine hükmetmiştir⁹⁰.

⁸⁵ Antkowiak, s. 379.

⁸⁶ AAİHM, Suárez-Rosero v. Ecuador (Merits), 12.11.1997, Series C No. 35, § 34/1(a).

⁸⁷ AAİHM, Suárez-Rosero v. Ecuador (Reparations and Costs), 20.1.1999, Series C No. 44, § 3, 71-72.

⁸⁸ Antkowiak, s.379; Antkowiak/Gonza, s. 304.

⁸⁹ AAİHM, Cantoral-Benavides v. Peru (Merits), 18.8.2000, Series C No. 69, § 63.

⁹⁰ AAİHM, Cantoral-Benavides v. Peru (Reparations and Costs), 3.12.2001, § 2, 81, 99/7.

Mahkemenin özür emirlerinde, özrün kamuya açık olarak ifade edilmesi önemli bir unsur teşkil etmektedir. Örneğin Montero-Aranguren ve Diğerleri/Venezuela davasında Mahkeme, Hükümetin oturumda sorumluluğunu kabul etmesini yetersiz bulmuştur. Zira oturumda mağdurun tüm yakınları bulunmamaktaydı ve kabul, tüm Venezuela toplumunun bilgisine sunulması gereken bir tekrarlamama garantisi teşkil etmekteydi. Bu nedenle, Devletin uluslararası sorumluluğunu kamuya açık olarak kabul etmesi ve mağdurun yakınlarından yine kamuya açık olarak bağışlanma istemesine karar verilmiştir⁹¹. Ayrıca Atenco'daki Cinsel İşkencenin Mağduru Kadınlar kararında Mahkeme, mağdurlar farklı devlet kurumları ve federal kurumlar tarafından uygulanan kurumsal şiddetle karşı karşıya kaldıklarından kamuya açık özrün gerekli olduğuna işaret etmiştir⁹².

Zaman içerisinde, kamusal özür emrinin formülasyonu detaylı bir kamuya açık tören gerektirecek biçimde genişletilerek güçlendirilmiştir⁹³. Bu kapsamda sorumluluğun kabulü ve özrün; devletin üst düzey yetkililerinin⁹⁴, istemeleri halinde mağdurların⁹⁵ ve mağdur yakınlarının⁹⁶ katılımıyla gerçekleştirilecek kamuya açık bir törende beyan edilmesi gerekmektedir. Törenin konum ve yer gibi ayrıntıları, mağdur veya ölen mağdurun yakınlarına önceden ve uygun olarak danışılarak veya anlaşılarak belirlenmelidir⁹⁷.

⁹¹ AAİHM, Montero-Aranguren et al (Detention Center of Catia) v. Venezuela (Preliminary Objection, Merits, Reparations and Costs), 5.7.2006, Series C No. 150, § 150.

⁹² AAİHM, Women Victims of Sexual Torture in Atenco v. Mexico (Preliminary Objection, Merits, Reparations and Costs), 28.11.2018, Series C No. 371, § 347.

⁹³ **Antkowiak**, s. 379; **Antkowiak/Gonza**, s. 304.

⁹⁴ Myrna Mack Chang v. Guatemala kararından beri talep edilmektedir. (AAİHM, Myrna Mack Chang v. Guatemala (Merits, Reparations and Costs), 25.11.2003, Series C No. 101, § 278, 301/8).

⁹⁵ Örneğin: AAİHM, The Girls Yean and Bosico v. Dominican Republic (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), 8.9.2005, Series C No. 130, § 235; AAİHM, Pavez Pavez v. Chile (Merits, Reparations and Costs), 4.2.2022, Series C No. 449, § 172; AAİHM, Maidanik et al. v. Uruguay (Merits and Reparations), 15.11.2021, Series C No. 444, § 236.

⁹⁶ Örneğin: AAİHM, Montero-Aranguren et al (Detention Center of Catia) v. Venezuela (Preliminary Objection, Merits, Reparations and Costs), 5.7.2006, § 150; AAİHM, Kawas-Fernández v. Honduras (Merits, Reparations and Costs), 3.4.2009, Series C No. 196, § 202; AAİHM, The Serrano-Cruz Sisters v. El Salvador (Merits, Reparations and Costs), 1.3.2005, Series C No. 120, § 194.

⁹⁷ Örneğin: AAİHM, Kawas-Fernández v. Honduras (Merits, Reparations and Costs), 3.4.2009, § 202; AAİHM, Pavez Pavez v. Chile (Merits, Reparations and Costs), 4.2.2022, § 173; AAİHM, Digna Ochoa and Family Members v. Mexico (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), 25.11.2021, § 170.

Kabul ve özür beyanında, kararda tespit edilen ihlallere atıfta bulunulmalı⁹⁸ ve kararda işaret edilen vakalar bakımından sorumluluk kabul edilmelidir⁹⁹. Mahkemenin bazı kararlarında, törende ifade edilecek diğer bazı hususların da ihlalin niteliğine bağlı olarak belirlendiği görülmektedir. Örneğin Digna Ochoa ve Aile Üyeleri/Meksika kararında Mahkeme, emredilen uluslararası sorumluluğun kabulü ve özür töreninde insan hakları savunucularının çalışmalarının tanınmasına ve bu kişilere karşı gerçekleştirilen suç veya saldırıların açıkça kınanmasına hükmetmiştir¹⁰⁰.

Ihlallerin ikrarı, sorumluluğun kabulü ve özür beyanları; resmi dilin yanısıra mağdur ve yakınlarının dillerinde de yapılmalıdır¹⁰¹. Tören; radyo, basın, televizyon gibi¹⁰² ulusal kitle iletişim araçları ile kamunun bilgisine sunulmalıdır¹⁰³. Digna Ochoa ve Aile Üyeleri/Meksika davasında Mahkeme, törenin Dış İşleri ve İç İşleri Bakanlıklarının sosyal iletişim ağları ile tarafların törene davet ettikleri medya kuruluşları tarafından kamunun bilgisine sunulmasına ve söz konusu Bakanlıkların internet sitelerinde törenin yazılı ve görsel-işitsel biçimlerde yayımlanmasına karar vermiştir¹⁰⁴. Mahkeme ayrıca başka bir kararında, yaygınlaştırılmasını kolaylaştırmak üzere özrün uygun yerel ve federal otoriteler tarafından imzalanarak yazılı hale getirilmesine hükmetmiştir¹⁰⁵.

Öncelikle mağdur veya yakınlarına, bir başka deyişle bireylere hitap etmeleri itibarıyla uluslararası hukukun önceki özür pratiklerinden farklılaşan¹⁰⁶ sorumluluğun kabulü ve özür eylemleri; mağduru veya anısını onur-

⁹⁸ AAİHM, *Kawas-Fernández v. Honduras* (Merits, Reparations and Costs), 3.4.2009, § 202; AAİHM, *Pavez Pavez v. Chile* (Merits, Reparations and Costs), 4.2.2022, § 172; AAİHM, *Maidanik et al. v. Uruguay* (Merits and Reparations), 15.11.2021, § 236.

⁹⁹ AAİHM, *The Girls Yean and Bosico v. Dominican Republic* (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), 8.9.2005, § 235.

¹⁰⁰ AAİHM, *Digna Ochoa and Family Members v. Mexico* (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), 25.11.2021, § 170.

¹⁰¹ AAİHM, *Rosendo Cantú et al. v. Mexico*, (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), 31.8.2010, Series C No. 216, § 226.

¹⁰² AAİHM, *The Girls Yean and Bosico v. Dominican Republic* (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), 8.9.2005, § 235.

¹⁰³ AAİHM, *The Moiwana Community v. Suriname* (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), 15.6.2005, Series C No. 124, § 216; AAİHM, *Gomes Lund et al. ("Guerrilha Do Araguaia") v. Brazil* (Preliminary Objections, Merits, Reparations, and Costs), 24.11.2010, Series C No. 219, § 277.

¹⁰⁴ AAİHM, *Digna Ochoa and Family Members v. Mexico* (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), 25.11.2021, § 170.

¹⁰⁵ AAİHM, *Women Victims of Sexual Torture in Atenco v. Mexico* (Preliminary Objection, Merits, Reparations and Costs), 28.11.2018, § 348.

¹⁰⁶ **Pasqualucci**, s. 205.

landirmek üzere gerçekleştirilmekte¹⁰⁷, kamuya açık olarak mağdurun onurunun teyidinde ve yakınlarının teselli edilmesine hizmet etmektedirler¹⁰⁸. Bu manevi onarım işlevleri, eylemler ilk olarak mağdur ve yakınlarına yönelse de nihayetinde kamuya açık olmaları dolayısıyla yerine getirilmektedir. Zira mağdur insan olmakla onuru hak ettiği için ve diğerleri ona bunu sağlamak zorunda olduğundan onur her zaman diğerleriyle ilişkilidir. Onurun diğerleri bakımından yükümlülük doğuran bu sosyal boyutu nedeniyle insan hakkı ihlalden kaynaklanan acı, onarımı için bireysel alandaki sıkışmışlığından kurtarılmalı; hakikat kamuya açılmalıdır. Bir başka deyişle acının mümkün olduğunca teskin edilmesi için sosyal travmalar hakkındaki hakikat duyulmalı, paylaşılmalı; yani sosyalleşmelidir¹⁰⁹. Böylece mağdur ve yakınlarının sosyal birliğe yeniden katılımlarının sağlanması¹¹⁰ ve mağdurların sosyal birliğin onurlu birer parçası oldukları duygusuna kavuşmaları hedeflenmektedir. Bu şekilde, sorumluluğun kamusal kabulü ve özrünün gelecekteki muhtemel ihlallere karşı caydırıcı olacağı umulmaktadır¹¹¹.

C. Amerikalılar Arası Mahkeme Kararının Yayımlanması

AAİHM'nin Amerika İnsan Hakları Sözleşmesi ihlalini tespit ettiği kararın yayımlanması, Mahkemenin emretmeye başlamasından itibaren neredeyse her ihlal kararında hükmettiği¹¹² bir tatmin aracıdır. Bu uygulama; Mahkeme kararının kararda belirlenen kısımlarının¹¹³; resmi gazete, ulusal

¹⁰⁷ AAİHM, *Kawas-Fernández v. Honduras* (Merits, Reparations and Costs), 3.4.2009, § 202.

¹⁰⁸ *Pasqualucci*, s. 204.

¹⁰⁹ **Mental Health Team of the Center for Legal and Social Studies**: "Reparations: A Judicial and Symbolic Act", *Comprehensive Attention to Victims of Torture in Cases under Litigation – Psychosocial Contributions*, Inter-American Institute of Human Rights, San José 2009, s. 281.

¹¹⁰ *Shelton*, *Remedies in International Human Rights Law*, s. 231.

¹¹¹ *Pasqualucci*, s. 204.

¹¹² *Antkowiak*, s. 380.

¹¹³ AAİHM, *The Serrano-Cruz Sisters v. El Salvador* (Merits, Reparations and Costs), 1.3.2005, § 195; AAİHM, *The "Juvenile Reeducation Institute" v. Paraguay* (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), 2.9.2004, Series C No. 112, § 315; AAİHM, *Myrna Mack Chang v. Guatemala* (Merits, Reparations and Costs), 25.11.2003, § 280.

Mahkemenin yakın dönem kararlarında kararın yayımlanması emredilen kısımları, Mahkeme tarafından hazırlanan kararın resmi özeti ile kararın tümünden oluşmaktadır. (Örneğin: AAİHM, *Dial et al. v. Trinidad and Tobago* (Merits and Reparations), 21.11.2022, Series C No. 476, § 89, 115/8; AAİHM, *Vera Rojas et al. v. Chile* (Preliminary Objections, Merits, Reparations, and Costs), 1.10.2021, Series C No. 439, § 169 (Sağlık Müfettişliği internet sayfasındaki yayın, Martina Vera davasının hukuki

bir gazete¹¹⁴ ve kimi zaman Mahkeme tarafından belirlenen bir resmi internet sayfasında giriş sayfasından ulaşılabilecek şekilde belirli bir süre boyunca¹¹⁵, uygun ve okunaklı bir yazı tipi ile¹¹⁶ ve resmi dil yanında mağdurların dillerinde¹¹⁷ yayımlanmasını içermektedir. Mahkeme bazı kararlarında, bilgiye erişimin radyo aracılığıyla sağlandığı bölgeler için yayımın radyo aracılığıyla da gerçekleştirilmesine hükmetmiştir¹¹⁸. Kararların yayımlanmasının kural olarak Sözleşme'yi ihlal eden devletin ülkesinde gerçekleştirilmesi gerekmekte ise de, Tibi/Ekvador kararında kararın Fransızcaya çevrilerek Fransa'da, özellikle Tibi'nin ikamet ettiği bölgede yaygın olarak okunan günlük bir gazetede yayımlanması emredilmiştir¹¹⁹.

Mahkeme kararının yayımlanmasının amacı, AAİHM yargıcı Sergio García Ramírez'e göre üç parçalıdır. Yayım ilk olarak, hatalı veya yanlış anlatım ve yorumlarla lekelenmiş itibar ve onurun aklanması kapsamında mağdur veya yakınlarının manevi tatminine yönelmektedir. Diğer yandan bu uygulama, hepsinden önce gelecek nesiller lehine hukukilik kültürünün kuruluşu ve güçlendirilmesi bakımından anlamlıdır. Son olarak da hakları ihlal edilenler ve bir bütün olarak toplumun menfaatine olarak hakikate hizmet etmektedir¹²⁰. Aynı zamanda maliyeti düşük bir onarım türüdür¹²¹. Ancak bu

---

arka planını da içerecektir.); AAİHM, Cuya Lavy et al. v. Peru (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), 28.9.2021, Series C No. 438, § 199).

¹¹⁴ Örneğin: AAİHM, The Serrano-Cruz Sisters v. El Salvador (Merits, Reparations and Costs), 1.3.2005 § 195; AAİHM, Kawas-Fernández v. Honduras (Merits, Reparations and Costs), 3.4.2009, § 199, 227/10.

¹¹⁵ Örneğin: AAİHM, Manuel Cepeda Vargas v. Colombia (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), 26.5.2010, Series C No. 213, § 220; AAİHM, YATAMA v. Nicaragua (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), 23.6.2005, Series C No. 127, § 275/7.

¹¹⁶ Örneğin: AAİHM, Bissoon et al. v. Trinidad and Tobago (Merits and Reparations), 14.11.2022, Series C No. 472, § 58; AAİHM, Moya Chacón et al. v. Costa Rica (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), 23.5.2022, Series C No. 451, § 106, 135/6; AAİHM, The Former Employees of the Judiciary v. Guatemala (Preliminary Objections, Merits and Reparations), 17.11.2021, Series C No. 44, § 143.

¹¹⁷ Örneğin: AAİHM, YATAMA v. Nicaragua (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), 23.6.2005, § 253; AAİHM, The Maya Kaqchikel Indigenous Peoples of Sumpango et al. v. Guatemala (Merits, Reparations and Costs), 6.10.2021, Series C No. 440, § 185.

¹¹⁸ Örneğin: AAİHM, YATAMA v. Nicaragua (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), 23.6.2005, § 275/8; AAİHM, González et al. v. Venezuela (Merits and Reparations), 20.9.2021, Series C No. 436, § 204.

¹¹⁹ AAİHM, Tibi v. Ecuador (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), 7.9.2004, Series C No. 114, § 280/11.

¹²⁰ Concurring Opinion of Judge Sergio García Ramírez, AAİHM, Bámaca-Velásquez v. Guatemala (Reparations and Costs), 22.2.2002, Series C No. 91, s. 3.

tedbir; mağdurların zulüm, aşağılama veya hırsızlık tehlikesiyle karşı karşıya kalabileceği bazı durumlarda dikkatle uygulanmalıdır. Zaten kararın parasal tazminat yönünün kamuya açılması için pek az makul neden bulunmaktadır¹²².

D. Mağdurların veya Olayların Anılması

2001 yılında Mahkeme, plaket ve anıt inşasına hükmettiği bir tatmin pratiğine başlamış¹²³ ve hatta 2005 yılında verdiği The Serrano-Cruz Sisters/El Salvador kararında ulusal bir anma günü düzenlenmesini emretmiştir¹²⁴. Villagrán-Morales ve Diğerleri/Guatemala kararında Mahkeme; güvenlik güçleri tarafından öldürülen, öldürülmelerinden önce dördü kaçırılan ve işkenceye maruz bırakılan üçü çocuk beş genç¹²⁵ mağdur anısına bir eğitim merkezinin adlandırılmasına ve mağdurların adlarını içeren bir plaketin bu merkeze yerleştirilmesine hükmetmiştir¹²⁶. Zira Mahkemeye göre kamuya yönelik bu tür teşhirlerin, gerçekleşmiş ihlalleri gelecek nesiller dahil olmak üzere topluma hatırlatması önem taşımaktadır¹²⁷. Böylece bu uygulama, mağdurların anısını canlı tutacak ve benzer eylemlerin tekrarlanmasının önlenmesi için farkındalık yaratılmasına katkı sunacaktır¹²⁸. Mahkeme, genç mağdurlara ilişkin sonraki kararlarında benzer işlevlerini vurgulayarak eği-

¹²¹ Antkowiak, s. 380.

¹²² Antkowiak, s. 380.

¹²³ Antkowiak, s. 381.

¹²⁴ Kayıp çocukların nerede olduklarının ve hakikatin ortaya çıkarılması ile kayıp çocukların sayısı hakkında toplumda farkındalığın yükseltilmesi işlevleri vurgulanarak silahlı iç çatışma sürecinde kaybolan çocuklara adanmış bir günün tayin edilmesine karar verilmiştir. (AAİHM, The Serrano-Cruz Sisters v. El Salvador (Merits, Reparations and Costs), 1.3.2005, § 196). Mahkeme ayrıca Barbosa De Souza ve diğerleri v. Brezilya kararında, ulusal kapsamda olmasa da bir düşünme ve farkındalık yükseltme gününün Paraiba Eyaleti Yasama Meclisi tarafından kabul edilmesine hükmetmiştir. Kadın cınayetleri, kadınlara yönelik şiddetin etkisi ile milletvekilliği dokunulmazlığı hakkındaki bu güne Márcia Barbosa de Souza'nın adı verilecektir. (AAİHM, Barbosa De Souza et al. v. Brazil (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), 7.9.2021, Series C No. 43, § 197.

¹²⁵ AAİHM, The "Street Children" (Villagran-Morales et al.) v. Guatemala (Merits), 19.11.1999, Series C No. 63, § 2-3.

¹²⁶ AAİHM, The "Street Children" (Villagrán-Morales et al.) v. Guatemala (Reparations and Costs), 26.5.2001, Series C No. 77, § 103, 123/7.

¹²⁷ AAİHM, The Ituango Massacres v. Colombia (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), 1.7.2006, Series C No. 148, § 408.

¹²⁸ AAİHM, The "Street Children" (Villagrán-Morales et al.) v. Guatemala (Reparations and Costs), 26.5.2001, § 103, 123/7.

tim kurumlarına mağdurların isimlerinin verilmesi emirlerini tekrarlamıştır¹²⁹.

Mahkeme, silahlı iç çatışmanın sonucu olarak ülke içinde yerinden edilenler hakkında çalışan bir sosyal antropoloğun devlet görevlileri tarafından öldürülmesine ilişkin 2003 yılında verdiği Myrna Mack Chang/Guatemala kararında da, öldürüldüğü yer veya yakınında bir yere mağdur anısına dikkat çekici bir plaket yerleştirilmesine ve Guatemala Şehrinde tanınmış bir cadde veya meydana mağdur adının verilmesine karar vermiştir¹³⁰. Sokak veya meydanlara mağdurların adını verme kararı yaygın değilse de, mağdurun doğduğu yerde bulunan ve mağdurun yakınlarıyla devletin mutabık kalarak belirleyeceği bir cadde, park veya okulun mağdur anısına adlandırılmasının emredildiği Baldeón-García/Perú kararıyla 2006 yılında yeniden belirlemiştir¹³¹. Bazı kararlarında Mahkeme; plakette ve tabelalarda ölenin çalışmalarına¹³² veya belirli olaylara¹³³ atıfta bulunulmasına hükmetmiştir.

¹²⁹ Örneğin: AAİHM, Trujillo-Oroza v. Bolivia (Reparations and Costs), 27.2.2002, Series C No. 92, § 122; AAİHM, Molina-Theissen v. Guatemala (Reparations and Costs), 3.7.2004, Series C No. 108, § 88 (Guatemala Şehrindeki mevcut bir okulun, silahlı iç çatışma süreci boyunca kaybolan çocuklara ithafen adlandırılması); AAİHM, Contreras et al. v. El Salvador (Merits, Reparations and Costs), 31.8.2011, Series C No. 232, § 208 (silahlı iç çatışma sürecinde zorla kaybedilmeleri sistematik bir uygulama teşkil etmiş çocuklara işaret etmek üzere dava konusu olayda mağdur olan her bir aile grubu için bir tane olmak üzere üç okulun adlandırılması ve çocukların adlarını taşıyan plakette bu okullara yerleştirilmesi).

¹³⁰ AAİHM, Myrna Mack Chang v. Guatemala (Merits, Reparations and Costs), 25.11.2003, § 134/1, 163, 247(a), 286.

¹³¹ AAİHM, Baldeón-García v. Peru (Merits, Reparations, and Costs), 6.4.2006, Series C No. 147, § 205.

¹³² AAİHM, Kawas-Fernández v. Honduras (Merits, Reparations and Costs), 3.4.2009, § 206 (mağdur anısına adlandırılan ulusal parka mağdurun çevreyi ve özel olarak bu tür parkları koruma çalışmaları sırasında öldürüldüğüne işaret eden tabelaların konulması ve mağdur için anıt inşa edilmesi kararı); AAİHM, Myrna Mack Chang v. Guatemala (Merits, Reparations and Costs), 25.11.2003, § 286.

¹³³ AAİHM, Baldeón-García v. Peru (Merits, Reparations, and Costs), 6.4.2006, § 205 (mağdurun doğduğu yerde bulunan ve mağdurun ardından adlandırılacak cadde, park veya okul konusunda Devletin mağdurun yakınları ile anlaşması; park veya okula yerleştirilecek levhanın dava konusu olayların gerçekleştiği dönemde Peru'nun içerisinde bulunduğu tarım işçilerine yönelik şiddet ortamına atıfta bulunması); AAİHM, Contreras et al. v. El Salvador (Merits, Reparations and Costs), 31.8.2011, § 208 (Hükümet, ülkedeki silahlı iç çatışma sürecinde çocukların zorla kaybının sistematik bir uygulama halinde mevcut olduğunu kabul etmiştir. Mahkeme, davanın mağdurları anısına adlandırılacak üç okula plaket yerleştirilmesine, bu plakette mağdurların adları yanında El Salvador Askeri Kuvvetleri tarafında zorla kaybedildiklerine dair kabulün yer almasına karar vermiştir).

Mahkemenin ayrıca katliamlar hakkında verdiği kararlarında sıklıkla, katliamın gerçekleştiği yerde anıt dikilmesine yer verdiği görülmektedir¹³⁴. Mağdurlar ve ihlallere yönelik plaket, anıt gibi hatırlama araçlarının emredildiği kararlarda; mağdurların veya yakınlarının açılış törenlerine¹³⁵ veya anıtların dizayn, içerik ve yerlerinin belirlenmesi sürecine katılmalarının¹³⁶ sağlanmasına önem verilmiştir.

Mahkeme; anıt, plaket gibi nesneye dayalı olanlar dışındaki hatırlama araçlarının kullanımını da devreye sokmuştur. Bu araçlardan bazıları; mağdur anısına verilecek burslar¹³⁷, ödüller¹³⁸, yürütülecek kurslar¹³⁹, farkındalık

¹³⁴ Örneğin: AAİHM, *The Pueblo Bello Massacre v. Colombia* (Merits, Reparations and Costs), 31.1.2006, Series C No. 140, § 278; AAİHM, *González et al. ("Cotton Field") v. Mexico* (Preliminary Objection, Merits, Reparations, and Costs), 16.11.2009, Series C No. 205, § 602/17; AAİHM, *Miguel Castro-Castro Prison v. Peru* (Merits, Reparations and Costs), 25.11.2006, Series C No. 160, § 470/16 (Kararda öldürülmüş mağdurlar olarak ilan edilen herkesin adının "Ağlayan Göz" anıtına kaydedilmesi kararı), AAİHM, *The Miguel Castro Castro Prison v. Peru* (Interpretation of the Judgment on Merits, Reparations, and Costs), 2.8.2008, Series C No. 181, § 12, 57 (Peru Devletinin; esas, onarım ve masraflar hakkında kararın mağdurların sıralandığı 2. ekinde yer alan bir kişinin Sendero Luminoso örgütüyle soruşturulan ilişkisi nedeniyle kararın yerine getirilmesinde yaşadığı zorluk hakkında Mahkemeyi bilgilendirmesi üzerine Mahkeme, onarım tedbirinin amaç ve anlamını karşılayabilecek bir anıtın inşasını veya bir parkın oluşturulmasını kabul etmiştir.), Esas hakkında kararın Peru Devleti için ortaya çıkardığı zorluk hakkında ayrıntılı bilgi bakınız: **Cavallaro, James L./Brewer, Stephanie** Erin: "Reevaluating Regional Human Rights Litigation in the Twenty-First Century: The Case of the Inter-American Court", *The American Journal of International Law*, Cilt 102, Yıl 2008, s. 824-825; AAİHM, *The Río Negro Massacres v. Guatemala* (Preliminary Objection, Merits, Reparations and Costs), 4.9.2012, Series C No. 250, § 279-280 (silahlı iç çatışmanın sayısız mağduru anısına, çatışmanın sürdüğü 36 yıl boyunca ölen sivillere adanmış özel bir bölümle ve bu yıllarda sivil nüfusa karşı işlenen çok sayıda katliama yapılan özel atıfla bir müze kurulması).

¹³⁵ Örneğin: AAİHM, *Contreras et al. v. El Salvador* (Merits, Reparations and Costs), 31.8.2011, § 208; AAİHM, *The 19 Merchants v. Colombia* (Merits, Reparations and Costs), 5.7.2004, Series C No. 109, § 273.

¹³⁶ Örneğin: AAİHM, *The 19 Merchants v. Colombia* (Merits, Reparations and Costs), 5.7.2004, § 273; AAİHM, *Contreras et al. v. El Salvador* (Merits, Reparations and Costs), 31.8.2011, § 208; AAİHM, *Baldeón-García v. Peru* (Merits, Reparations, and Costs), 6.4.2006, § 205.

¹³⁷ Örneğin: AAİHM, *Valle Jaramillo et al. v. Colombia* (Merits, Reparations, and Costs), 27.11.2008, Series C No. 192, § 227/c-3; AAİHM, *Myrna Mack Chang v. Guatemala* (Merits, Reparations and Costs), 25.11.2003, § 285.

¹³⁸ Örneğin: AAİHM, *Digna Ochoa and Family Members v. Mexico* (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), 25.11.2021, § 177/1 (Hukukçu Digna Ochoa y Plácido'nun adının verileceği insan haklarının savunulması konulu yıllık ödülün kurulması emri, "Tekrarlamama Garantileri" başlığında tartışılmıştır.)

kampanyaları¹⁴⁰ ile ihlaller hakkında yapılacak veya yayımlanacak görsel belgesellerdir¹⁴¹. Mağdurların anılmasına yönelik bu tedbirler, ihlallerin kolektif hafızanın parçası haline getirilerek gelecek kuşakların da bilgisine sunulması ve bu şekilde tekrarlanmalarının desteklenmesi bakımından anlamlıdır.

E. Mağdurun Vücut Kalıntılarının Yerlerinin Tespiti ve Ailesine Teslimi

Mahkemenin tazminat ve ihlal tespitleri dışında sunduğu ilk onarımlar, devletlerin kaybolan veya infaz edilenlerin bedenlerinden kalanları bulması ve ailelerine teslim etmesine yönelik hükümlerdir¹⁴². Bu kapsamdaki ilk

¹³⁹ Örneğin: AAİHM, *Huilca-Tecse v. Peru* (Merits, Reparations and Costs), 3.3.2005, Series C No. 121, § 103/4, 124 emir 1/d (Universidad Nacional Mayor de San Marcos'ta, mağdur sendika lideri anısına 'Cátedra Pedro Huilca' adını taşıyan insan hakları ve iş hukuku konulu bir ders veya kursun açılması).

¹⁴⁰ Örneğin: AAİHM, *Kawas-Fernández v. Honduras* (Merits, Reparations and Costs), 3.4.2009, § 214, 227/14 (Honduras'ta çevreciler tarafından yürütülen çalışmaların önemine ve bunların insan haklarının savunulmasına katkılarına ilişkin olarak güvenlik görevlileri, adalet sistemi çalışanları ve genel nüfusa yönelik ulusal farkındalık ve duyarlılık kampanyası yürütülmesi).

¹⁴¹ Örneğin: AAİHM, *The "Las Dos Erres" Massacre v. Guatemala* (Preliminary Objection, Merits, Reparations, and Costs), 24.11.2009, Series C No. 211, § 263; AAİHM, *Rodríguez Vera et al. (The Disappeared from The Palace of Justice) v. Colombia* (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), 14.11.2014, Series C No. 287, § 579, 615/25; AAİHM, *Gudiel Álvarez et al. ("Diario Militar") v. Guatemala* (Merits, Reparations and Costs), 20.11.2012, Series C No. 253, § 346, 391 karar 6; AAİHM, *Julien Grisonas Family v. Argentina* (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), 23.9.2021, Series C No. 437, § 282 (1976-1983 arasındaki yıllar boyunca işlenen ciddi insan hakları ihlalleri ve Cándor Operasyonu kapsamındaki devletler arası işbirliği hakkında bir belgeselin hazırlanması kararı verilmiştir. Belgesel, mağdurlarla mutabık kalınarak olayların kadınlar ve çocuklar üzerindeki etkilerine dair özel bir vurgu içerecektir. Arjantin; belgeselin üretimi, yayımı ve dağıtımını harcamalarını üstlenecektir. Bu amaçla, mağdur ile temsilcilerinin de yer aldığı bir komite kurulacaktır. Belgesel, ülke çapında yayım faaliyetinde bulunan bir televizyon kanalında bir defa yayımlanacaktır.); AAİHM, *Manuel Cepeda Vargas v. Colombia* (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), 26.5.2010, § 228-229 (Karara göre Devlet; Senatör Cepeda'nın siyasal yaşamı, gazetecilik kariyeri ve siyasal rolü hakkında, yakınlarıyla koordinasyon halinde görsel-işitsel bir belgesel ve bir yazılı eser hazırlayacaktır. İhlale vücut veren olaylara ilişkin bu belgesel, ulusal bir devlet televizyonu kanalında bir ay boyunca haftada bir kez gösterilecektir. Yanı sıra Devlet, ayrı bir eylem olarak veya sorumluluğun kabulü eylemi kapsamında Bogotá'da gerçekleştirilecek bir kamusal eylemde belgeseli gösterecektir. Söz konusu eylemler, mağdurların veya temsilcilerinin katılımıyla tertiplenecektir. Ayrıca belgesel; mağdurlar, temsilcileri ve ulusal üniversiteler arasında, sonraki tanıtım ve gösterimi için mümkün olduğunca geniş bir şekilde dağıtılacaktır.

¹⁴² Antkowiak, s. 367.

karar, 1996 yılında Neira-Alegría ve Diğerleri/Peru davasında¹⁴³ verilmiştir. Mağdurun vücut kalıntılarının yerlerinin tespiti ve ailesine teslimi bir sonuç değil uygun araçların kullanılması yükümlülüğüdür¹⁴⁴. Bunun anlamı, tespit ve teslim gerekli bütün çabanın gösterilmesine rağmen gerçekleştirilemese de, objektif olarak bu sonuca ulaşmak için gerekli olan ve makul bir beklentiyi teşkil eden tüm eylemlerde bulunulması gerektirir. Dolayısıyla devlet, mağdurun yerinin tespiti için gerekli tüm tedbirleri alma yönünde mutlak bir yükümlülük altındadır¹⁴⁵. Bu bakımdan devletler; güçleri dahilindeki tüm araçları kullanarak mağdurların akıbeti, eğer öldürüldülerse vücut kalıntılarının yeri hakkında mağdurun yakınlarını bilgilendirmekle¹⁴⁶ ve mağdurlardan kalanları ilişkilerinin genetik olarak doğrulanması ardından en kısa zamanda mağdurun yakınlarına teslim etmekle¹⁴⁷ yükümlüdür. Devlet; mağdurun naaşının yakınları tarafından seçilen yere, yakınlarına maliyet yüklenmeyecek biçimde nakledilmesi için gerekli koşulları sağlamak durumundadır¹⁴⁸. Ayrıca González ve Diğerleri/Meksika kararında Mahkeme, Devletin kayıp kadınların yerlerinin belirlenmesi amacıyla bir internet sayfası kurmasına hükmetmiştir. Söz konusu sayfa, Chihuahua’da 1993’ten beri kayıp olan tüm kadınlar hakkında gerekli kişisel bilgilerle sürekli olarak güncellenecek ve kayıp kadınların veya vücut kalıntılarının yeri hakkında bilgi sahibi olan herhangi bir kişinin ismini açıklamadan da yetkili mercilerle iletişime geçmesini sağlayacak nitelikte bulunacaktır¹⁴⁹. Mahkeme Bámaca-

¹⁴³ AAİHM, Neira-Alegría et al. v. Peru (Reparations and Costs), 19.9.1996, Series C No. 29, hüküm paragrafları § 4.

¹⁴⁴ AAİHM, Julien Grisonas Family v. Argentina (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), 23.9.2021, § 268.

¹⁴⁵ AAİHM, Julien Grisonas Family v. Argentina (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), 23.9.2021, § 268.

¹⁴⁶ AAİHM, Godínez-Cruz v. Honduras (Merits), 20.1.1989, Series C No. 5, § 191; AAİHM, Velásquez-Rodríguez v. Honduras (Merits), 29.7.1988, Series C No. 4, § 181; AAİHM, Neira-Alegría et al. v. Peru (Reparations and Costs), 19.9.1996, § 69.

¹⁴⁷ AAİHM, Neira-Alegría et al. v. Peru (Reparations and Costs), 19.9.1996, § 69; AAİHM, Tiu Tojín v. Guatemala (Merits, Reparations, and Costs), 26.11.2008, Series C No. 190, § 103; AAİHM, Garzón Guzmán et al. v. Ecuador (Merits, Reparations and Costs), 1.9.2021, Series C No. 434, § 110.

¹⁴⁸ AAİHM, The “White Van” (Paniagua-Morales et al.) v. Guatemala (Reparations and Costs), 25.5.2001, Series C No. 76, § 204.

¹⁴⁹ AAİHM, González et al. (“Cotton Field”) v. Mexico (Preliminary Objection, Merits, Reparations, and Costs), 16.11.2009, § 602/20.

Benzer kararlar: AAİHM, The Río Negro Massacres v. Guatemala (Preliminary Objection, Merits, Reparations and Costs), 4.9.2012, § 324, emir 3 (genetik bilgi bankası); AAİHM, The “Las Dos Erres” Massacre v. Guatemala (Preliminary Objection, Merits, Reparations, and Costs), 24.11.2009, § 310/17 (kaçırılan ve hukuka aykırı olarak

Velásquez/Guatemala kararında da Devletin bir tatmin aracı olarak ulusal bir mezardan çıkarma programı uygulaması gerektiğine işaret etmiştir¹⁵⁰.

Mağdurların vücut kalıntılarının yerlerinin tespiti ve ailesine tesliminde temel amaç, hem aile üyeleri hem de yerli topluluklara yönelik katliamlara ilişkin davalarda topluluk üyeleri için tatmindir¹⁵¹. Nitekim Mahkemenin bu tedbiri bir manevi onarım biçimi olarak nitelendirdiği görülmektedir¹⁵². Mahkeme, kaybolan mağdurların yakınlarının üzüntüsü ile hakikat hakkının ihlali arasında açık bir bağlantı kurmuştur¹⁵³. Bu kapsamda kaybolan mağdurların yerinin belirlenmesi; ailenin, kaybolan üyesinin yerine ilişkin belirsizlikten kaynaklanan keder ve ızdıraptan kurtulmasına imkân sağlayacaktır¹⁵⁴. Bu keder ve ızdırap o kadar derindir ki Mahkeme, kaybolanın yerine ilişkin hakikate erişimden mahrumiyetin yakın akrabaları için zalim ve insanlık dışı muamele teşkil ettiğini; Amerika İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 1. maddesiyle bağlantılı olarak 5. maddesinin ihlaline neden olduğunu kabul etmiştir¹⁵⁵.

---

alkonulan çocuklar için internet sayfası kurulması); AAİHM, The “Mapiripán Massacre” v. Colombia (Merits, Reparations, and Costs), 15.9.2005, Series C No. 134, § 308 (mağdurların kimliklerinin belirlenmesini mümkün kılacak bir genetik bilgi sisteminin kurulması); AAİHM, The Serrano-Cruz Sisters v. El Salvador (Merits, Reparations and Costs), 1.3.2005, § 189 (kayıp çocukların izinin sürülmesi için internet sitesi oluşturularak bir veri tabanının kurulması).

Her ne kadar bu tedbir, kapasite geliştirme kapsamında tekrarlamama garantileri ile bağlantılı bulunmakta ise de, gelecekteki ihlallerin önlenmesinden çok hüküm konusu davanın mağdurlarının manevi zararlarının onarımına yönelik olması nedeniyle bir tatmin türü olarak kabul edilmiştir. The “Las Dos Erres” Massacre v. Guatemala kararındaki benzeri tedbir ise, dava konusu olayda kaçırılan çocuklar hâlihazırda bulunmuş olduklarından tekrarlamama garantilerine daha yakındır.

¹⁵⁰ AAİHM, Bámaca-Velásquez v. Guatemala (Reparations and Costs), 22.2.2002, § 83.

¹⁵¹ Antkowiak, s. 367.

¹⁵² AAİHM, Neira-Alegría et al. v. Peru (Reparations and Costs), 19.9.1996, § 69; AAİHM, The Moiwana Community v. Suriname (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), 15.6.2005, § 193.

¹⁵³ AAİHM, Anzualdo Castro v. Peru (Preliminary Objection, Merits, Reparations and Costs), 22.9.2009, Series C No. 202, § 113.

¹⁵⁴ AAİHM, Gomes Lund et al. (“Guerrilha Do Araguaia”) v. Brazil (Preliminary Objections, Merits, Reparations, and Costs), 24.11.2010, § 240; AAİHM, Ticona Estrada et al. v. Bolivia (Merits, Reparations and Costs), 27.11.2008, Series C No. 191, § 155.

¹⁵⁵ Örneğin: AAİHM, Chitay Nech et al. v. Guatemala (Preliminary Objections, Merits, Reparations, and Costs), 25.5.2010, Series C No. 212, § 221; AAİHM, Ibsen Cárdenas and Ibsen Peña v. Bolivia (Merits, Reparation and Costs), 1.9.2010, § 130; AAİHM, Radilla-Pacheco v. Mexico (Preliminary Objections, Merits, Reparations, and Costs), 23.11.2009, § 166.

Mağdurun vücut kalıntılarının yerlerinin belirlenmesi ve ailesine teslimi, ailenin mağdura dini inanç ve geleneklerine göre uygun bir defin sağlama arzusunun tatmin edilebilmesini mümkün kılacaktır¹⁵⁶. Gizli mezarlardan naaşların çıkarılması, ölüme ilişkin ertelenen kültürel ve dini yükümlülüklerin yerine getirilerek mağdurun onurlandırılması ile yas süreçlerinin kapanışına olanak sağlayacaktır¹⁵⁷. Ölülerin gömülmesinin özellikle yerli topluluklarda çeşitli sosyal anlamları ve önemi bulunmaktadır. Örneğin, Moiwana Topluluğu/Surinam kararına konu olan katliam ardından ölenlerin defin ritüelleri N'djuka geleneğine göre gerçekleştirilemediğinden Moiwana topluluğu üyeleri, eğer uzlaşma başarılamazsa nesiller boyunca sürebileceğine inandıkları “ruhani nedenlere dayalı hastalıklardan” korkmaktadırlar¹⁵⁸. Tüm bu nedenlerle Mahkeme, mağdurun yerinin belirlenmesi ve ondan kalanların aileye teslim edilmesinin devletin mümkün olduğunca tatmin etmesi gereken makul bir beklentiyi temsil ettiğini vurgulamıştır¹⁵⁹.

Mahkeme kaybolan bir kişinin akıbetine yönelik hakikatten devam eden mahrum bırakılmanın mağdur yakınına karşı zalimane, insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele teşkil ettiği tespitini yaptığı bir davada, mağdurun gözaltına alınması ve kaybolması sürecinde yakınlarının otoritelerin mağdurun gözaltına alınmasını reddettikleri birçok kurum bünyesinde giriştikleri arayışlarında yaşadıkları şu deneyimlere işaret etmiştir:

- Otoriteler bazı mağdurlardan kalanları yakınlarına süt kutuları içinde vermiştir.
- Birçok mağdurun yakınları, sevdiklerini ararken ve adalet arayışında gerçekleştirdikleri eylemlere bağlı olarak tehdit edilmişlerdir.
- Mağdurların kaybı ardından yakınları terörist yaftasıyla damgalanmıştır.
- Davalarda bir süre yetkili olan askeri mahkemeler, yakınların soruşturmalarda yer almalarını engellemiştir.
- Yakınlar tarafından işleme koyulan habeas corpus dilekçeleri etkisiz kalmıştır.
- Etkili çarelerin yokluğu, Mahkeme tarafından ek bir üzüntü ve kaygı kaynağı olarak dikkate alınmıştır. Zira sorumlu olanların cezalandırılması bakımından aynı zamanda etkisiz ve eksik bulunan soruşturmalardaki gecikme yakınların güçsüzlük duygularını artırmıştır.
- On mağdurun sekizinden kalanlar halen kayıp olduğundan yakınları sevdiklerini layıkıyla onurlandıramamışlardır. (AAİHM, La Cantuta v. Peru (Merits, Reparations and Costs), 29.11.2006, Series C No. 162, § 125).

¹⁵⁶ AAİHM, The “Street Children” (Villagrán-Morales et al.) v. Guatemala (Reparations and Costs), 26.5.2001, § 102.

¹⁵⁷ Lykes, M. Brinton/Mersky, Marcie: “Reparations and Mental Health: Psychosocial Interventions towards Healing, Human Agency, and Rethreading Social Realities”, The Handbook of Reparations, ed. Pablo de Greiff, Oxford University Press, New York 2006, s. 612.

¹⁵⁸ AAİHM, The Moiwana Community v. Suriname (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), 15.6.2005, § 195 (Mahkeme, bu durumu da dikkate alarak 196. paragrafta manevi tazminata hükmetmiştir).

¹⁵⁹ AAİHM, The “White Van” (Paniagua-Morales et al.) v. Guatemala (Reparations and Costs), 25.5.2001, § 204.

F. Eğitim Programları Düzenlenmesi ve Burs Sağlanması

İnsan hakları ihlalleri, mağdurun öğrenimini sürdürmesine veya çalışmalarına devam etmeleri için artık ölen ya da kaybolan mağdurun finansal kaynaklarına sahip olmayan çocuklarının eğitimlerine devam etmelerine engel olabilirler¹⁶⁰. Bu kapsamda Mahkemenin 2010 yılına ait Raporu'nda örnek kabilinde sıraladığı tatmin yöntemleri; mağdurlara ilk, orta ve yüksek öğrenim için burs verilmesi; bir devlet kurumunda okuryazarlık programlarına katılma olanağının verilmesi; burs verilerek mesleki eğitim, yardım veya mesleki yükselme sağlanması gibi uygulamaları içermiştir¹⁶¹.

Fernández Ortega ve Diğerleri/Meksika kararına konu olan olaylar, mağdur annelerinin maruz kaldığı ihlaller dolayısıyla çocukların öğrenimlerinin sekteye uğramasına neden olmuştur. Bu duruma dayanarak Mahkeme, kamu kurumlarında öğrenimleri için Devletin mağdurun çocuklarına burs vermesine hükmetmiştir¹⁶². Cantoral-Huamaní ve García-Santa Cruz/Peru kararında da Mahkeme, mağdurlardan birinin çocukları için Peru kamu kurumlarında yüksek öğrenimleri sona erene kadar tüm eğitim masraflarını karşılayacak biçimde; eşi ve kardeşi için de mesleki eğitim veya güncelleme yönelik olarak aynı koşullarla burs sağlanmasına hükmetmiştir¹⁶³. Çocuklar için burs kararlarının genellikle öğrenim materyalleri, kitaplar, üniformalar ve okul eşyalarını kapsadığı görülmektedir¹⁶⁴.

¹⁶⁰ Pasqualucci, s. 208.

¹⁶¹ AAİHM: 2010 Yılı Raporu, https://www.corteidh.or.cr/sitios/informes/docs/ENG/eng_2010.pdf, (erişim tarihi: 9.10.2023), s. 11. Mahkemenin 2012 yılına dair Raporunda ise "Tatmin Tedbirleri" başlığı altında örnek kabilinde sıralanmış uygulamalar içerisinde "(d) burslar ve anma hibeleri" içerisinde yer almıştır. (AAİHM: 2012 Yılı Raporu, https://www.corteidh.or.cr/sitios/informes/docs/ENG/eng_2012.pdf, (erişim tarihi: 9.10.2023), s. 18).

Mahkemenin burs kararlarından bazıları: AAİHM, García-Asto and Ramírez-Rojas v. Peru (Preliminary Objection, Merits, Reparations and Costs), 25.11.2005, Series C No. 137, § 281; AAİHM, De La Cruz-Flores v. Peru (Merits, Reparations and Costs), 18.11.2004, Series C No. 115, § 170; AAİHM, Manuela et al. v. El Salvador (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), 2.11.2021, Series C No. 441, § 279.

¹⁶² AAİHM, Fernández Ortega et al. v. Mexico (Preliminary Objections, Merits, Reparations, and Costs), 30.8.2010, Series C No. 215, § 263, 308/21.

¹⁶³ AAİHM, Cantoral-Huamaní and García-Santa Cruz v. Peru (Preliminary Objection, Merits, Reparations and Costs), 10.7.2007, Series C No. 167, § 194.

¹⁶⁴ AAİHM, The Gómez-Paquiyaui Brothers v. Peru (Merits, Reparations and Costs), 8.7.2004, Series C No. 110, § 237.

Mahkeme, burs sağlanmasına yönelik kararlarında “yaşam planı”¹⁶⁵ kavramına da atıfta bulunmuştur. Örneğin Valle Jaramillo ve Diğerleri/ Kolombiya kararında Mahkeme, ihlallerin davanın yaşayan mağdurlarını maruz bıraktığı yaşam planlarına yönelik zarara ve yaşam koşullarındaki değişikliğe işaret etmiş; devletin mağdurlara danışılması ardından bu kişilere meslek edindirme amaçlı burs sunmasına hükmetmiştir¹⁶⁶. Benzer şekilde Cantoral-Benavides/Peru davasında mağdura, takip etmeyi seçtiği yüksek öğrenimi sürdürmesi için öğrenimi boyunca ihtiyacı olacak yaşam harcamalarını da kapsayacak burs sağlanmasına hükmedilmiştir. Karar, bursun mağdurun yaşam planının onarılmasının en iyi yolu olmasına dayandırılmıştır¹⁶⁷.

Mahkeme; içtihadında uzun bir süre eğitim, kurs ve burs tedbirlerinin tatmin boyutuna işaret etmiştir¹⁶⁸. Bu kararlardan biri, The “Juvenile Reeducation Institute”/Paraguay davasında verilmiştir. Dava, kırılğan durumlarına ve Paraguay’ın geniş kapsamlı koruma tedbirleri alma yükümlülüğüne karşı kötü koşullarda ve birçok haklarından mahrum olarak 14 Ağustos 1996 ve 25 Temmuz 2001 tarihleri arasında Merkezde bulunan ve burada birçok hak ihlaline maruz kalan Merkezin önceki tutuklularına ilişkinidir. Mahkeme, mağdurlar için meslek kursu ve özel eğitim programı sağlanmasına hükmetmiştir¹⁶⁹. Bu karar, tatmin tedbirlerini içeren “D) Diğer Onarım Biçimleri” başlığında “c) Tıbbi ve Psikolojik Tedavi” altbaşlığı ardından belirlenmiştir. Mağdurların maruz kaldıkları tehlikeli ortam karşı-

¹⁶⁵ Bakınız: **Özdemir/Akkaya**, s. 105-107.

¹⁶⁶ AAİHM, Valle Jaramillo et al. v. Colombia (Merits, Reparations, and Costs), 27.11.2008, § 227/f, 252/19.

¹⁶⁷ AAİHM, Cantoral-Benavides v. Peru (Reparations and Costs), 3.12.2001, § 80, 99/6. Mahkeme, Gómez-Palomino/Peru davasında ise, Gómez-Palomino’nın kaybolmasının mağdurun o dönemde çocuk olan kardeşlerinin hem parasal koşullara hem de yaşadıkları depresyon, endişe ve üzüntüye bağlı olarak öğrenimlerini yarıda kesmek zorunda kalmalarına neden olarak yaşam projelerine zarar verdiğini tespit etmiştir. Bu tespiti dayanarak devletin, kardeşlerin istemeleri halinde ve durumun icabına göre, ilk ve ortaokulu bitirmelerini mümkün kılacak yetişkinlere yönelik eğitim programlarına katılmaları için gerekli tüm maddi kaynakları sağlamasına karar verilmiştir. Bu programların mümkün olduğunca kardeşlerin işlerini aksatmayacak uygun zamanlar dikkate alınarak geliştirilmeleri öngörülmüştür. (AAİHM, Gómez-Palomino v. Peru (Merits, Reparations and Costs), 22.11.2005, Series C No. 136, § 144-145)

¹⁶⁸ Örneğin: AAİHM, Rosendo Cantú et al. v. Mexico, (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), 31.8.2010, § 257; AAİHM, Gómez-Palomino v. Peru (Merits, Reparations and Costs), 22.11.2005, § 145.

¹⁶⁹ AAİHM, The “Juvenile Reeducation Institute” v. Paraguay (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), 2.9.2004, § 321.

sında Mahkemenin bu kararı, mağdurlara devlet gözetiminde hukuka aykırı olarak reddedilen olanakları sağlama ve zulmün zararlı etkilerini tersine çevirme girişimi teşkil etmekteydi¹⁷⁰. Ancak karar, 2013 yılına ait sonraki tarihli Mendoza kararı ile karşılaştırıldığında Mahkemenin bu hususa ilişkin farklı yaklaşımı dikkat çekmektedir. Mendoza kararında Mahkeme, The “Juvenile Reeducation Institute”/Paraguay kararı örneğinde olduğu gibi tatmin niteliğine dikkat çektiği tedbirlerin benzerlerini tatminden ayrı bir başlıkta yer verdiği rehabilitasyon kapsamında değerlendirmiştir¹⁷¹.

G. Topluluklara Yönelik Tatmin Araçları

Mahkeme, genel olarak geniş kapsamlı insan hakları ihlalleri ve katliamları içeren davalarda kolektif onarımları emretmektedir. Bu onarımlar, tüm topluluğa yönelik olarak telafi sunmaktadırlar¹⁷². Bu kapsamda topluluğa yönelik onarımlar; Mahkemenin 2010 tarihli Raporunda “katliam davalarında, kolektif onarımın sosyo-ekonomik tedbirleri ile birlikte, ihtiyacı olan kurtulan mağdurlara uygun barınma imkânı sağlamak üzere bir programın uygulanması” ifadesiyle¹⁷³, 2012 Raporunda da “sosyal programların uygulanması”¹⁷⁴ şeklinde tatmin tedbirleri arasında gösterilmiştir.

Mahkeme içtihadında zamanına göre bir anomali teşkil etse de, 1993 yılında verilmiş Aloeboetoe kararı¹⁷⁵ bu alanda önde gelen karardır¹⁷⁶. Mahkemeye göre bir Maroon etnik topluluğu üyesi olan ve askeri güçler tara-

¹⁷⁰ **Antkowiak**, s. 376-377.

¹⁷¹ Mendoza kararında rehabilitasyon “Fiziksel ve Psikolojik” ile “Eğitim ve/veya Öğretim” başlıklarına ayrılarak tartışılmıştır. Mahkeme “Eğitim ve/veya Öğretim” başlığı altında yaşam projesi kavramını önceki kararlarına atıfla açıklamış (AAİHM, Mendoza et al. v. Argentina (Preliminary objections, merits and reparations), 14.5.2013, Series C No. 260, § 314) ve mağdurların çocukken işledikleri suçlar için aldıkları müebbet hapis cezasının, uzman tanığın ifadesiyle “bir yaşam projesi, fakat saygın sosyal varoluşun ve her türlü özerkliğin sonunu, kapanışını kast eden bir yaşam için” olduğuna işaret etmiştir. (§ 315). Bu nedenlerle Devletin mağdurlara, sosyal rehabilitasyon süreçlerini yaşamaları ve bir yaşam projesi geliştirmeleri için okul veya mesleki eğitim sağlama yükümlülüğü altında olduğu belirlenmiş (§ 316) ve mümkün olduğunca, salıverilmeleri halinde kamu kurumları veya aksi halde cezaevi sistemi aracılığıyla, üniversite öğrenimini içerecek şekilde, talep ettikleri öğrenim seçeneklerini sağlaması gerektiğine karar verilmiştir. Yükümlülüğün salıverilmeleri ardından gerçekleştirilmesi durumunda Devletin ayrıca kapsayıcı bir burs sunması gerektiğine hükmedilmiştir. (§ 317).

¹⁷² **Pasqualucci**, s. 209-210.

¹⁷³ **AAİHM**: 2010 Yılı Raporu, s. 11.

¹⁷⁴ **AAİHM**: 2012 Yılı Raporu, s. 18.

¹⁷⁵ **AAİHM**, Aloeboetoe et al. v. Suriname (Reparations and Costs), 10.9.1993.

¹⁷⁶ **Antkowiak**, s. 385.

fından öldürülen mağdurların mirasçıları için belirlenen tazminat, çocukların belirli bir yaşa ulaşınca kadar eğitimlerini sürdürmelerini mümkün kılacak bir miktarı içermekteyse de, bu amaçlar sadece tazminat ödenmesiyle gerçekleştirilemezler. Çocuklara temel tıbbi müdahalenin ve uygun eğitim alabilecekleri bir okulun sunulması da temel önemdedir. Nitekim mağdurların çocuklarının çoğu, okul ve sağlık merkezinin hâlihazırda kapanmış olduğu Gujaba'da yaşamaktadır. Bu çerçevede Mahkeme, Surinam'ın tazminatın bir parçası olarak Gujaba'daki okulu yeniden açma ve 1994 itibariyle sürekli olarak işlemini mümkün kılmak üzere okula öğretici ve idari personel sağlama yükümlülüğü altında bulunduğuna hükmetmiştir. Bunun yanında, mevcut sağlık merkezini aynı yıl itibariyle işler hale getirmek ve açmak için gerekli adımların atılması gerektiği belirtilmiştir. Görüldüğü gibi okulun açılması mağdurlar lehine hükmedilen tazminatın bir parçası olsa da, faydası mağdur yakınlarının bir kısmıyla birlikte topluluğa yayılacak nitelikte bulunmaktadır. Oysa Mahkeme, esas hakkında kararında cinayetlerden topluluğun bir bütün olarak zarar gördüğü argümanlarını ve Komisyonun Sarakama Kabilesi'ne tazminat ödenmesi talebini reddetmişti¹⁷⁷. Diğer yandan okulun açılmasına mağdurların çocuklarına eğitimlerini tamamlamalarını mümkün kılmak üzere verilen tazminat kapsamında karar verilmişse de, okulun kapanması ihlalin doğrudan sonucu değildi ve aslında kapanmış dava ile ilgisiz, bağımsız bir olaydı. Devlet mağdurları öldürmeseydi yine okul bulunmayacaktı. Bu bakımdan okulun açılması topluluğun bütününe yönelik bir tatmin biçimi olarak kabul edilebilecektir¹⁷⁸.

2004'te Mahkeme, Plan de Sanchez'de gerçekleşen kitlesel bir katliamın sonuçlarının onarımı sorunuyla yüz yüze gelerek dönüm noktası niteliğinde bir karara imza atmıştır¹⁷⁹. Plan De Sanchez/Guatemala¹⁸⁰, uluslararası bir mahkemenin geniş çaplı bir katliamın mağdurları ve yakınlarına yönelik onarımlar emrettiği ilk karardır¹⁸¹. Karara konu olay çocukların, sonuncusu da cinayetlere tanık olana kadar öldürülmedikleri; çoğu kadın ve çocuk iki yüz seksen civarı insanın katledilmesini içermekteydi. Mahkeme kararda, mağdurların Maya halkı mensupları olduğuna işaret ederek bireysel onarımın önemli bir unsurunun bir bütün olarak topluluk üyelerine sunulacak

¹⁷⁷ AAİHM, *Aloeboetoe et al. v. Suriname (Reparations and Costs)*, 10.9.1993, § 81-84, 96, 116/5.

¹⁷⁸ **Shelton**, *Remedies in International Human Rights Law*, 391-392; AAİHM, *Aloeboetoe et al. v. Suriname (Reparations and Costs)*, 10.9.1993, § 9, 20.

¹⁷⁹ **Antkowiak**, s. 385.

¹⁸⁰ AAİHM, *The Plan de Sánchez Massacre v. Guatemala (Reparations)*, 19.11.2004.

¹⁸¹ **Antkowiak**, s. 353.

telafi olduğunu kabul etmiştir¹⁸². Bu çerçevede, tazminat ödenmesi ile ihlallerin soruşturulması, sorumluların yargılanması ve cezalandırılması yanında çok sayıda tatmin pratiğine hükmedilmiştir¹⁸³. Kararda, ihlallerden bir bütün olarak etkilenen topluluğa hizmet edecek bazı tatmin araçlarının da benimsendiği görülmektedir. Bu kapsamda Devletin, mağdurların katliamda infaz edilenlere saygı gösterisinde bulunacakları şapelin altyapısının bakımı ve geliştirilmesi için belirlenen miktarı ödemesi ve Plan de Sánchez köyünde yaşayan ve ihtiyaç duyan kurtulan mağdurlara uygun konut sağlaması emredilmiştir¹⁸⁴. Ayrıca Devletin Plan de Sánchez, Chipuerta, Joya de Ramos, Raxjut, Volcanillo, Coxojabaj, Las Tunas, Las Minas, Las Ventanas, Ixchel, Chiac, Concul and Chichupa topluluklarında şu programları uygulamasına karar verilmiştir¹⁸⁵:

- Etkilenen topluluklarda Guatemala Maya Dilleri Akademisi veya benzeri bir organizasyon aracılığıyla Maya-Achí kültürünün çalışılması ve yayılması¹⁸⁶,
- Söz konusu topluluklarla, içerisinde buldukları Rabinal'ın merkezi arasındaki yol ağının bakımı ve geliştirilmesi,
- Kanalizasyon sistemi ve içme suyu sağlanması,
- Söz konusu topluluklardaki ilk ve orta öğretim kurumları için kültürler arası ve iki dilli öğretim eğitimi almış öğretici personelin sağlanması,
- Rabinal Sağlık Merkezi personelinin katliamdan etkilenen ve bu tür bir tedaviye ihtiyaç duyanlara tıbbi ve psikolojik bakım sağlamak

¹⁸² AAİHM, The Plan de Sánchez Massacre v. Guatemala (Reparations), 19.11.2004, § 86.

¹⁸³ Bu pratikler; katliamın gerçekleştiği köyde, devletin üst düzey yetkililerinin, topluluk üyelerinin, mağdur ve ailelerinin katılımıyla ve medyada yayımlanarak ihlallerden sorumluluğun hem İspanyolca hem de Maya-Achí dillerinde kamusal olarak kabul edilmesi; Amerika İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ve Mahkeme kararının uygun Maya diline çevrilmesi ve bunların halka duyurulması için gerekli kaynakların sağlanması; kararın belirli kısımlarının İspanyolca ve Maya dillerinde resmi gazetede ve günlük ulusal bir gazetede yayımlanması ile kurtulan tüm mağdurlara tıbbi ve psikolojik tedavi sunulmasını içermiştir. (AAİHM, The Plan de Sánchez Massacre v. Guatemala (Reparations), 19.11.2004, § 125, emir 1-11)

¹⁸⁴ AAİHM, The Plan de Sánchez Massacre v. Guatemala (Reparations), 19.11.2004, § 125, emir 6, 8.

¹⁸⁵ AAİHM, The Plan de Sánchez Massacre v. Guatemala (Reparations), 19.11.2004, §125, emir 9.

¹⁸⁶ Benzer bir karar: AAİHM, The Río Negro Massacres v. Guatemala (Preliminary Objection, Merits, Reparations and Costs), 4.9.2012, § 324 emir 7 (Maya Achí kültürünü kurtarmak üzere bir proje tasarlanması ve uygulanması).

üzere eğitimi yanında, Plan de Sánchez köyünde uygun personel ve koşullarla sağlık merkezi kurulması.

Mahkeme Plan de Sanchez kararında Devletin gerçekleştireceği daha belirli amaçları tespit ederken, Moiwana kararında farklı bir yaklaşım benimsemiştir¹⁸⁷. Moiwana kararında da, davanın mağdurları N'djuk kültürü mensubu olduklarından, hükmedilecek bireysel onarımların bir bütün olarak topluluğa sunulacak komünal tedbirlerle tamamlanması gerektiği vurgulanmıştır¹⁸⁸. “Tatmin Tedbirleri ve Tekrarlamama Garantileri” başlığı altında, Surinam’ın Moiwana topluluk üyeleri için sağlık, konut ve eğitim programlarına yöneltilecek 1.200.000 ABD Dolarından teşekkül eden bir kalkınma fonu¹⁸⁹ kurmasına karar verilmiştir. Programların muayyen veçhelerinin; mağdurlar ve devlet tarafından tayin edilecek birer temsilci ile bu iki temsilcinin anlaşmasıyla seçilecek bir üye olmak üzere üç üyeden oluşacak bir uygulama komitesi tarafından belirlenmesine hükmedilmiştir¹⁹⁰. Moiwana kararından sonra verilen Mapiripan¹⁹¹ kararında bu tür çarelere yer verilmiş, Pueblo Bello¹⁹² ve Ituango¹⁹³ kararlarında ise işleyiş detayları olmaksızın genel konut programı uygulamalarına yer verilmiştir. Dolayısıyla bu kararlarda kalkınma çarelerinin geri planda kaldığı görülmektedir. Sawhoyamaya¹⁹⁴ ve Yakye Axa¹⁹⁵ kararlarında ise, kalkınma fonu ile benzer

¹⁸⁷ Antkowiak, s. 385.

¹⁸⁸ AAİHM, The Moiwana Community v. Suriname (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), 15.6.2005, § 194.

¹⁸⁹ “Yararlanıcıları menfaatine tazminat ödemelerini yönetecek bir vakıf fonu”, Taslak Maddeler 35. md Şerhinin 5. paragrafında örnek kabilinde sıralanan tatmin biçimleri içerisinde yer almıştır. (Taslak Maddeler Şerhi md.35 § 5, s. 106).

¹⁹⁰ AAİHM, The Moiwana Community v. Suriname (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), 15.6.2005, § 214-215.

¹⁹¹ AAİHM, The “Mapiripán Massacre” v. Colombia (Merits, Reparations, and Costs), 15.9.2005.

¹⁹² İsteyen mağdur yakınlarının Pueblo Bello’ya dönüşlerinin desteklenmesi amacıyla konut programı uygulanması (AAİHM, The Pueblo Bello Massacre v. Colombia (Merits, Reparations and Costs), 31.1.2006, § 276, 296/12).

¹⁹³ La Granja ve El Aro’da birçok yerleşimci dava konusu olaylar nedeniyle evlerini kaybettiklerinden, evlerini kaybeden ve ihtiyacı olan kurtulan mağdurlara yönelik konut programı uygulanması (AAİHM, The Ituango Massacres v. Colombia (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), 1.7.2006, § 407, 426/19).

¹⁹⁴ AAİHM, The Sawhoyamaya Indigenous Community v. Paraguay (Merits, Reparations and Costs), 29.3.2006, Series C No. 146, § 224-225, 248/7.

¹⁹⁵ AAİHM, The Yakye Axa Indigenous Community v. Paraguay (Merits, Reparations and Costs), 17.6.2005, Series C No. 125, § 205-206, 242/9.

sosyal programların gerçekleştirilmesine yönelik olarak komitelerin kurulması içerilerek Moiwana yaklaşımı takip edilmiştir¹⁹⁶.

Mahkemenin topluluklara yönelik tatmin emirleri; 26. maddesinde ekonomik, sosyal ve kültürel hakların tedrici gelişimini öngören Amerika İnsan Hakları Sözleşmesi'nin sözü ve ruhunu takip etmektedir¹⁹⁷. Bu kapsamda Mahkeme onarım kavramını sosyal, ekonomik ve hatta kültürel boyutlarıyla tamamlayan bir içtihat geliştirmiş bulunmaktadır. Ancak bu tedbirlerin kapsamının giderek genişlediği ve ihlallerle bağlantılarının giderek daha dolaylı hale geldiği görülmektedir. Bu durum, AAİHM'nin giderek politika belirleme rolünü üstlendiğine yönelik eleştirilere¹⁹⁸ neden olmaktadır.¹⁹⁹

H. Diğer Tatmin Araçları

AAİHM, mağdur veya yakınlarının koşullarına özgü olan ve davada tespit edilen insan hakları ihlalleri ile bağlantılı bulunan diğer tatmin biçimlerine yönelik taleplere de karşılık verebilmektedir²⁰⁰. Bu kapsamda tatmin amacına yönelik olarak emredilmiş uygulamalardan bazılarının şu şekilde sıralanması mümkündür:

- Doğumundan önce babası yargısız infazla öldürülmüş ve doğduğu zamandaki koşulların sonucu olarak babasının gerçek adı annesi tarafından yetkililere beyan edilmemiş kız çocuğunun, babasının kızı olarak kaydedilmesi²⁰¹,
- Anneye, oğlundan kalanları defnedebilmesi için yerleşim yerinin yakınındaki bir anıt mezarda yer sağlanması²⁰²,
- Topluluk üyelerine kayıt altına alınma ve kimlik belgelerini edinme olanağının sunulmasını amaçlayan bir kayıt ve belgelendirme programının yürütülmesi²⁰³,

¹⁹⁶ Antkowiak, s. 386.

¹⁹⁷ Pasqualucci, s. 210.

¹⁹⁸ Chavez, Leiry Cornejo: "New Remedial Responses in the Practice of Regional Human Rights Courts: Purposes beyond Compensation", International Journal of Constitutional Law, Cilt 15, Sayı 2, Yıl 2017, s. 389.

¹⁹⁹ Mahkemenin onarım yetkisini kullanımına ilişkin eleştiriler hakkında bakınız: Atıcı, s. 195-196, 198-199.

²⁰⁰ Pasqualucci, s. 212.

²⁰¹ AAİHM, The Gómez-Paquiyaui Brothers v. Peru (Merits, Reparations and Costs), 8.7.2004, § 238.

²⁰² AAİHM, The "Juvenile Reeducation Institute" v. Paraguay (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), 2.9.2004, § 322.

- Ölüm cezasına çarptırılan mağdurların infazından kaçınma²⁰⁴.

I. Bizatihi Tatmin Biçimi Olarak İhlal Tespit Eden Karar

Devletin uluslararası yükümlülüklerini ihlal ettiğinin tespiti, mağdurun manevi zararını ihlalin konusuna göre belirli ölçüde telafi eden bir onarım türü olarak kabul edilmektedir. Devletler arası davalarda en sık sunulan çare olmuştur²⁰⁵. İhlali tespit eden karar, AAİHM kararlarında uluslararası içtihadı atıfla bizatihi bir onarım biçimi olarak nitelendirilmiştir²⁰⁶. Mahkeme, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de dahil olmak üzere uluslararası mahkemeler tarafından bir ihlal kararının manevi zararlar için bizatihi uygun onarım teşkil ettiğine hükmedilen birçok dava bulunduğunu belirtmiştir²⁰⁷.

²⁰³ AAİHM, *The Sawhoyamaya Indigenous Community v. Paraguay (Merits, Reparations and Costs)*, 29.3.2006, § 239, 231.

²⁰⁴ AAİHM: 2010 Yılı Raporu, s. 11 ve **Pasqualucci**, s. 208-209'da tatmin tedbirleri kapsamında değerlendirilmiştir. Kanatımızca bu tedbir, Amerika İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 63. maddesinin ilk cümlesi uyarınca mağdurun Sözleşme'de düzenlenmiş haklarından yararlanmasının temin edilmesi kapsamında değerlendirilmelidir.

²⁰⁵ **Shelton**, *Remedies in International Human Rights Law*, s. 285; **Çakmak**, s. 53. Uluslararası Adalet Divanı birçok davada hukuka aykırılığın beyan edilmesinin uygun bir tatmin biçimi teşkil edeceğini kabul etmiştir. Örneğin: *Uluslararası Adalet Divanı, The Corfu Channel Case (UK v. Albania) (Merits)*, 9.4.1949, *I. C. J. Reports 1949*, s. 35, 36; *Uluslararası Adalet Divanı, Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, 26.2.2007, *I. C. J. Reports 2007*, § 463, 469; *Uluslararası Adalet Divanı, Certain Questions of Mutual Assistance in Criminal Matters (Djibouti v. France)*, 4.6.2008, *I. C. J. Reports 2008*, § 203, 204; *Uluslararası Adalet Divanı, Pulp Mills on the River Uruguay (Argentina v. Uruguay)*, 20.4.2010, *I. C. J. Reports 2010*, § 269; *Uluslararası Adalet Divanı, Application of the Interim Accord of 13 September 1995 (The Former Yugoslav Republic of Macedonia v. Greece)*, 5.12.2011, *I. C. J. Reports 2011*, § 169. Hatta bazı davalarda Divan, ihlal açıklamasının tek uygun çare olduğuna kanaat getirmiştir. Örneğin Bosna Soykırımı davasında Divan, eski hale getirmenin mümkün ve tazminatın da uygun olmadığına karar vererek tatmin mahiyetinde ihlal tespitinde bulunmuştur. *Uluslararası Adalet Divanı, Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, § 462-469.

²⁰⁶ Örneğin: AAİHM, *Vera Vera v. Ecuador (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs)*, 19.5.2011, Series. C No. 226, § 135; AAİHM, *Velásquez-Rodríguez v. Honduras (Reparations and Costs)*, 21.7.1989, § 36; AAİHM, *Mohamed v. Argentina (Preliminary Objection, Merits, Reparations and Costs)*, 23.11.2012, Series C No. 255, § 155.

²⁰⁷ AAİHM, *El Amparo v. Venezuela (Reparations and Costs)*, 14.9.1996, Series C No. 28, § 35; AAİHM, *Castillo-Páez v. Peru (Reparations and Costs)*, 27.11.1998, Series C No. 43, § 84.

AAİHM, ihlal tespit ettiği neredeyse bütün kararlarında²⁰⁸ ihlali tespit eden kararın bizatihi onarım aracı olduğuna işaret etmiş, kararın bu işlevini ihlalin parasal olmayan sonuçlarıyla ilişkilendirmiştir²⁰⁹. Bu kapsamda varlığıyla manevi telafi sunan ihlal kararı, bir manevi tatmin biçimi teşkil etmektedir²¹⁰. Gerçekten de, maruz kaldıkları insan hakları ihlalleri yok sayılan ve görmezden gelinen mağdurlar için ihlalin varlığının uluslararası bir mahkeme tarafından tespit edilmesi önemli bir manevi onarım imkânı sunmaktadır. Ancak Mahkemenin de işaret ettiği üzere özellikle hukuka aykırı tutukluluk, işkence, zorla kayıp veya ölüm içeren ihlallerin telafisi bakımından ihlal kararının tek başına yeterli olmayacağı açıktır²¹¹. Bununla birlikte örneğin mağdurun Sözleşme'nin 8/1 ve 25. maddelerinde yer alan adil yargılanma ve yargısal korunma haklarının ihlal edildiğini ilan ettiği Cantos/ Arjantin kararında Mahkeme, tüm kararın manevi tatmin anlamına geldiğini kabul etmiş ve ihlal tespiti dışında sadece masraf ve harçlara hükmetmiştir²¹².

IV. AMERİKALILAR ARASI İNSAN HAKLARI MAHKEMESİNİN TATMİN İÇTİHADİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRME

A. Mahkeme İctihadında Tatmin Kavramının Çerçevesi

AAİHM içtihadında yer verilen tatmin yöntemleri bir bütün olarak ve diğer onarım araçlarına kıyasla ele alındığında, Amerika Sisteminde tatmin kurumuna ilişkin genel bir kavramsal çerçevenin ortaya çıkarılması mümkün

²⁰⁸ Örneğin: AAİHM, Cesti-Hurtado v. Peru (Reparations and Costs), 31.5.2001, Series C No. 78, § 59; AAİHM, Guevara Díaz v. Costa Rica (Merits, Reparations and Costs), 22.6.2022, § 120/4; AAİHM, The National Federation of Maritime and Port Workers (FEMAPOR) v. Peru (Preliminary Objections, Merits and Reparations), 1.2.2022, Series C No. 448, § 149/6.

²⁰⁹ Örneğin: AAİHM, The “Juvenile Reeducation Institute” v. Paraguay (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), 2.9.2004, § 323; AAİHM, Maritza Urrutia v. Guatemala (Merits, Reparations and Costs), 27.11.2003, Series C No. 103, § 166; AAİHM, Castillo-Páez v. Peru (Reparations and Costs), 27.11.1998, § 84.

²¹⁰ AAİHM, “The Last Temptation of Christ” (Olmedo-Bustos et al.) v. Chile (Merits, Reparations and Costs), 5.2.2001, Series C No. 73, § 99; AAİHM, Cantos v. Argentina (Merits, Reparations and Costs), 28.11.2002, Series C No. 97, § 71; AAİHM, Velásquez-Rodríguez v. Honduras (Reparations and Costs), 21.7.1989, § 36.

²¹¹ Pasqualucci, s. 229; AAİHM, The “White Van” (Paniagua-Morales et al.) v. Guatemala (Reparations and Costs), 25.5.2001, § 105; AAİHM, Castillo-Páez v. Peru (Reparations and Costs), 27.11.1998, § 84; AAİHM, El Amparo v. Venezuela (Reparations and Costs), 14.9.1996, § 35.

²¹² AAİHM, Cantos v. Argentina (Merits, Reparations and Costs), 28.11.2002, § 71, 77/1-5.

bulunmaktadır. Mahkemenin 63. maddeye ilişkin ilk açıklamalarını ortaya koyduğu Velásquez-Rodríguez/Honduras (Onarım ve Masraflar) kararında belirttiği gibi onarım; zararların tazmini, ihlalin sonuçlarının onarımı ve önceki durumun yeniden kuruluşunu kapsayan tam eski hale getirme üzerine kuruludur²¹³. Bu kapsamda tazminat, eski hale getirme ve tatmin aracılığıyla “mümkün olduğunca, hukuka aykırı eylemin tüm sonuçlarının yok edilmesi ve eylem gerçekleştirilmeseydi büyük ihtimalle mevcut olacak durumun yeniden kurulması”²¹⁴ hedeflenmektedir. Dolayısıyla onarım biçimleri tespit edilirken ve tatmine başvurulup başvurulmayacağına, başvurulacaksa hangi tatmin aracına başvurulacağına karar verilirken; ihlal ardından ortaya çıkan durum ile ihlal gerçekleşmeseydi büyük ihtimalle mevcut olacak durum karşılaştırılarak ihlalin tüm sonuçlarının ortadan kaldırılmasına çalışılacaktır.

İnsan hakları ihlalleri, maddi ve/veya manevi nitelikte zararlara neden olmaktadır. Dolayısıyla ihlallerin sonuçlarının ortadan kaldırılmasını içeren onarım, maddi ve manevi zararların telafi edilmesini gerektirmektedir. İhlalin maddi zarar doğuran sonuçları, eski hale getirme ve maddi tazminat ile giderilecektir. Manevi zararların telafisinde ise, Mahkemeye göre iki tür onarım yöntemi söz konusudur. Bunlar; manevi tazminat ve kapsam veya etkilerinde kamusal nitelikteki iş veya eylemlerin gerçekleştirilmesidir²¹⁵. Tatmin uygulamalarına karşılık gelen kamusal iş ve eylemler; mağdurların anısını onarır, onurlarını teyit eder ve yakınlarına teselli sunarlar²¹⁶. Görüldüğü gibi tatmin; mülkiyete ilişkin veya finansal olmayan, parasal değerle ölçülemeyen²¹⁷ manevi zararların giderilmesine yönelik²¹⁸ bir onarım aracıdır. Manevi tazminat ise, Mahkemenin hakkaniyet ve yargısal takdirin makul

²¹³ AAİHM, Velásquez-Rodríguez v. Honduras (Reparations and Costs), 21.7.1989, § 26.

²¹⁴ Uluslararası Daimi Adalet Divanı, Factory at Chorzów (Merits), 13.9.1928, P. C. I. J. Series A, No. 17, s. 47.

²¹⁵ AAİHM, The “Street Children” (Villagrán-Morales et al.) v. Guatemala (Reparations and Costs), 26.5.2001, § 84; AAİHM, Caesar v. Trinidad and Tobago (Merits, Reparations and Costs), 11.3.2005, Series C No. 123, § 125; AAİHM: 2012 Yılı Raporu, s. 18; AAİHM: 2010 Yılı Raporu, s. 11.

²¹⁶ AAİHM, Huilca-Tecse v. Peru (Merits, Reparations and Costs), 3.3.2005, § 96.

²¹⁷ AAİHM, Cantoral-Benavides v. Peru (Reparations and Costs), 3.12.2001, § 53; AAİHM, The “Street Children” (Villagrán-Morales et al.) v. Guatemala (Reparations and Costs), 26.5.2001, § 84.

²¹⁸ AAİHM, The Plan de Sánchez Massacre v. Guatemala (Reparations), 19.11.2004, § 93; AAİHM: 2012 Yılı Raporu, s. 18; **Martin**, Francisco Forrest/**Schnably**, Stephen J./**Wilson**, Richard J./**Simon**, Jonathan S./**Tushnet**, Mark V.: International Human Rights and Humanitarian Law – Treaties, Cases and Amalysis, Cambridge University Press, Cambridge 2006, s. 304.

kullanımı ile belirleyeceği, parayla ölçülebilen mal ve hizmetlerin teminini veya belirli bir miktar paranın ödenmesini içermektedir²¹⁹. Bu bakımdan manevi tazminat, ekonomik terimlerle değerlemeye müsait olmakla birlikte parasal olmayan veya manevi zararlara karşılıktır²²⁰. Dolayısıyla tatmin, ihlalin yol açtığı parayla ölçülemeyen manevi zararların; manevi tazminat ise manevi zararın para ölçüsüyle takdir edilebilen²²¹ kısmının onarımında işlevselleşmektedir. Her ne kadar tatminin tazminata kıyasla sembolik niteliği ön plana çıkarılsa da; insan hakları hukukunda manevi tazminat da özellikle zorla kayıp, işkence, ölüm gibi insan hakları ihlallerinin tam karşılıklarının ödenmesinin veya hiç gerçekleşmemiş gibi olmalarının ne mağdurlar ne de yakınları bakımından mümkün olmaması nedeniyle nihayetinde sembolik niteliktedir²²². Ancak tazminatın nihayetinde nakdi bir bedelden ibaret bulunması, tatmine kıyasla etkilerinin farklılaşmasına neden olmaktadır.

İnsan haklarının temelinde bulunan ve esasen her insanın insan olmakla asgari bir değeri taşıdığı ve buna göre muamele görmesi gerektiğini ifade eden insan onuru kavramı, insan hakları ihlalinin mağdurun onurunun yokmuş gibi temsil edilmesini içerdiği anlamına gelmektedir. Bu temsil hem bizzat ve doğrudan ihlalden etkilenen mağdurlar, hem de her bir ihlalle dolaylı olarak insan oluşlarından kaynaklanan değerleri veya onurları tartışmalı kılınan diğer insanları etkilemektedir. Bu bakımdan insan hakları ihlali ardından ihlalin sonuçlarının mümkün olduğunca tam bir telafisi, insan onurunun yeniden teyit edilmesi ve insanın değerine bağlılığın ifade edilerek zımnen de olsa taahhüt edilmesi ile varlığının güvence altına alınmasını gerektirmektedir. Tatmin uygulamaları da ihlalin ikrarı, sorumluluğun kabulü ve mağdurların onurlandırılması aracılığıyla insan onurunu vurgulamaktadır. Bu kapsamda onarım, insan hakları ihlali ile derinden etkilenen anlamların – ki bunlar mağdurların toplumla ilişkilerini ve geleceğe güvenle bakışlarını temellendirirler- kurtarılması ve yeniden yapılandırılmasını içermektedir²²³.

Tatmin dışındaki onarım yöntemleri de bir ölçüde ihlalin tanınması ve sonuçlarının giderilmesi aracılığıyla insan onurunun teyidi anlamına gelerek

²¹⁹ AAİHM, *Acosta-Calderón v. Ecuador (Merits, Reparations and Costs)*, 24.6.2005, Series C No. 129, § 158.

²²⁰ **Carrillo**, s. 513.

²²¹ Manevi zarar karşılığının para ölçüsüyle takdir edilebileceği yaklaşımına yönelik eleştiri için bakınız: *Separate Opinion of Judge A.A. Cançado Trindade, AAİHM, The “Street Children” (Villagrán-Morales et al.) v. Guatemala (Reparations and Costs)*, 26.5.2001, s. 12-13 § 35-37.

²²² **Mental Health Team of the Center for Legal and Social Studies**, s. 273-274.

²²³ **Mental Health Team of the Center for Legal and Social Studies**, s. 293.

mağdurlara ve yakınlarına manevi nitelikte telafi sunmaktadırlar. Ancak tatmin, diğer onarım türlerine kıyasla manevi zarara karşı telafinin belirli bir biçimde sağlanmasını kapsamaktadır. AAİHM kararlarında hükmedilen tatmin yöntemleri bir bütün olarak dikkate alındığında, insan onuruna bağlılığın teyit edilmesine yönelik uygulamaların belirli özellikleri taşıdıkları görülmektedir. Tatmin uygulamalarında bir yanda ihlalin gerçekleşmiş olduğu artık sorgulanmamak üzere kabul edilmekte, diğer yandan da mağdurlara burslar ve topluluklara yönelik tatmin araçlarında olduğu gibi onurlu bir yaşam için gerekli bazı koşullar sunulmakta, mağdurların anısı yaşatılmakta ve maruz kaldıkları ihlaller hatırlanmaktadır. Bu suretle mağdurların onurlarının veya salt insan olmalarından gelen değerlerinin kamu tarafından açık iadesi gerçekleştirilmektedir. Onarım sürecinin kamusal nitelikteki eylemleri içeren bu boyutu, manevi tazminat ve tatmin uygulamaları arasındaki farklardan birini teşkil etmektedir. Manevi tazminat, ihlalin manevi sonuçlarının tatmine kıyasla daha fazla birey alanında ve -etkisi bir ölçüde genelleşse de- doğrudan devlet ile mağdur arasındaki ilişki içerisinde giderilmesini sağlamaktadır. Tatmin uygulamaları ise nihayetinde mağdurların manevi zararlarını telafi etmeye yönelmekle birlikte, genellikle bunu onarım sürecini topluma da açarak yapmaktadır. Bu bakımdan manevi tazminat nispeten daha dar bir çevrenin bilgisinde bulunmakta ve dolayısıyla toplumu dönüştürücü gücü kısıtlı olmakta, tatmin uygulamalarının önemli bir kısmında ise ihlalin kabulü ve mağdurların onurlarının teyidinde kamuya açıklık temel bir unsur durumunda bulunmaktadır.

Kamuya açıklık, ihlalin mağdur bakımından sonuçlarının telafisinin ancak hem sosyo-politik ve hem de psikolojik bir süreç²²⁴ içerisinde gerçekleştirilebilir oluşu ile ilgilidir. İnsan hakları ihlalleri, mağdurlara önemli olmadıkları ve dikkate alınmalarına gerek olmadığı algısından hareketle muamele ederek onların yaşamlarının da diğer her insanınki gibi anlamlı ve önemli olduğunu inkâr ederler ve bu şekilde onlara ahlaki değersizlik mesajı iletirler²²⁵. Bu koşullarda insan hakları ihlal edilen birey yalnız bırakılmışlık, dışlanma ve buna bağlı olarak ağır bir güçsüzlük ve güvensizlik duygusu deneyimlemektedir. Sonrasında ihlalin inkârı da, haksızlığın sürdürülmesi ve sahiplenilmesi anlamına gelerek bu duyguların artmasına ve öfkeye neden olmaktadır. Eğer ihlalin sonuçlarının mümkün olduğunca ihlal gerçekleşmemiş gibi giderilmesi isteniyorsa; mağdurlara topluluğun parçası olma, güven ve değer duygularının yeniden kazandırılması gerekmektedir. Bu kazanımın

²²⁴ **Shelton**, Remedies in International Human Rights Law, s. 26.

²²⁵ **Shelton**, Remedies in International Human Rights Law, s. 15.

ise, sadece mağdurun bireysel alanıyla sınırlandırılmış tedbirlerle sağlanması mümkün bulunmamaktadır²²⁶. Dolayısıyla insan hakları ihlallerinin sonuçları, örneğin bir alacak hakkının ihlal edilmesinde söz konusu olacağı gibi salt bireysel alana yönelik maddi araçlarla giderilemezler.

Mağdurların manevi zararlarının telafisi, salt bireysel psikoloji düzeyinde değil, toplumun mağdurların maruz bırakıldıklarını tanıyarak değerlerini vurgulayan mesajı ile gerçekleşebilecektir²²⁷. Bu kapsamda ihlalin sonuçlarının telafi edilmesinde psikolojik ve sosyo-politik süreçleri birbirine bağlayan tatmin uygulamaları da, “*insan haklarının ihlali ile insanlıkları bir anlamda inkâr edilmiş bulunan mağdur ve yakınlarına acılarının kamusal olarak tanınması ve dolayısıyla bir ölçüde paylaşılması ile toplumun saygın birer üyesi olarak değerli olduklarının ifade edilmesine dayanmaktadır*”²²⁸. Böylece tatmin araçları önyargı ve sosyal dışlama bağlamında sosyal dinamiklere yönelmekte²²⁹; kayıtsızlığın ve unutkanlığın reddini²³⁰ temsil etmek suretiyle toplumun ihlallerle verilen zararlar için tanıma, pişmanlık ve kefaletin tecessümü²³¹ olarak ortaya çıkmaktadırlar.

İnsani değerlerin hiçe sayılması ile diğer insanları da potansiyel mağdurlar haline getiren ihlallerin sonuçlarının manevi onarımı, gelecekteki ihlallerin önlenmesi bakımından da önemli bir rol oynayacaktır. Bu yöndeki uygulamalar, ihlallerin kolektif hafızaya²³² yerleşerek gelecek ihlal tehditlerine karşı toplumsal farkındalık ve uyanıklık sağlanmasına katkı sunarlar²³³. Bu

²²⁶ Ancak ihlallerin mağdurlar üzerindeki daha bireysel sonuçları giderilmeden salt sembolik araçlarla telafinin sağlanmasının mümkün olmadığı da ihmal edilmemelidir.

²²⁷ Nitekim Ruh Sağlığı ve İnsan Hakları Latin Amerika Enstitüsü insan hakları ihlallerinin manevi sonuçlarının telafisinde bireysel terapinin yetersiz olduğuna, mağdurların toplumun bir bütün olarak ihlalin varlığını kabul ettiğini bilmeye ihtiyaç duyduklarına işaret etmiştir. (Shelton, Remedies in International Human Rights Law, s. 26).

²²⁸ Özdemir/Akkaya, s. 126.

²²⁹ Krsticevic, Viviana: “Remedies of the Inter-American Human Rights System”, Proceedings of the Annual Meeting (American Society of International Law), Cilt 111, Yıl 2017, s. 261.

²³⁰ Reasoned Opinion of Judge A.A.Cançado Trindade, AAİHM, Bulacio v. Argentina (Merits, Reparations and Costs), 18.9.2003, Series C No. 100, s. 10-11 § 40.

²³¹ Roht-Arriaza, Naomi: “Reparations Decisions and Dilemmas”, Hastings International and Comparative Law Review, Cilt 27, Sayı 2, Yıl 2004, s. 159.

²³² İnsan hakları ihlallerinin onarımı ve kolektif hafıza hakkında bakınız: Greiff, Pablo de, “Justice and Reparations”, The Handbook of Reparations, ed. Pablo de Greiff, Oxford University Press, New York 2006, s. 468.

²³³ Diğer tatmin yöntemleri ihlalci devlet tarafından gerçekleştirilecek eylemleri içerirken AAİHM kararının bizatihi tatmin aracı olarak kabul edilmesi de, tatminin bu niteliklerinde anlamını bulmaktadır.

bakımdan tatmin tedbirlerinin bir anlamda insan haklarının korunmasına temel olacak sosyal normların yaratılması veya güçlendirilmesinde rolünün bulunduğu kabul edilebilir. AAİHM de, birçok kararında tatmin uygulamalarının ihlallerin tekrarının önlenmesi bakımından işlevini vurgulamıştır²³⁴.

Tatminin Mahkeme kararlarının önemli bir kısmında “*Diğer Onarım Biçimleri (Tatmin Tedbirleri ve Tekrarlamama Garantileri)*” başlığında tartışıldığı görülmektedir²³⁵. Hatta tatmin uygulamaları ve tekrarlamama garantileri arasındaki ayrım, Mahkemenin Raporlarındaki tanımlara ve diğer kararlarına göre tipik olarak tatmin uygulaması sayılan kimi tedbirleri “Tekrarlamama Garantileri” başlığında tartışmasıyla muğlak hale gelmiştir²³⁶. Ancak Mahkeme Raporlarındaki, Taslak Maddeler ve Kılavuz gibi belgelerdeki tanım ve örnekler yanında Mahkeme kararlarındaki hakim nitelendirmeler de esas alındığında tekrarlamama garantileri ile tatmin uygulamaları sayılan tedbirler arasında ihlallerin tekrarının önüne geçme yolları bakımından önemli bir fark ortaya çıkmaktadır. Mahkeme içtihadında öne çıkan örnekleri ceza adaleti sistemine yönelik reformlar, kamu görevlileri için insan hakları eğitimi, ulusal hukukun Sözleşme ile uyumlu hale getirilmesine yönelik tedbirler olan tekrarlamama garantileri²³⁷ yapısal önlemlerle, tatmin uygulamaları ise insan onurunun korunmasına dayanak olacak sosyal normları güçlendirmek suretiyle gelecekteki potansiyel ihlallerin önüne geçmeye yönelmektedir. Böylece manevi tazminat daha çok mağdur ile devlet arasındaki ilişki üzerinden, tekrarlamama garantileri ise siyasi ve hukuksal yapının kuruluşu ile bağlantılı olarak onarım sunarken tatmin uygulamaları

²³⁴ Örneğin: AAİHM, Caesar v. Trinidad and Tobago (Merits, Reparations and Costs), 11.3.2005, § 125; AAİHM, Garzón Guzmán et al. v. Ecuador (Merits, Reparations and Costs), 1.9.2021, § 121; AAİHM, Cantoral-Benavides v. Peru (Reparations and Costs), 3.12.2001, § 81, 99/7.

²³⁵ Örneğin: AAİHM, Montero-Aranguren et al (Detention Center of Catia) v. Venezuela (Preliminary Objection, Merits, Reparations and Costs), 5.7.2006; AAİHM, Caesar v. Trinidad and Tobago (Merits, Reparations and Costs), 11.3.2005; AAİHM, Dacosta Cadogan v. Barbados (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), 24.9.2009, Series C No. 204; AAİHM, Tibi v. Ecuador (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), 7.9.2004.

²³⁶ AAİHM, Barbosa De Souza et al. v. Brazil (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), 7.9.2021, § 197 (Kadın cinayetleri, kadınlara yönelik şiddetin etkisi ile milletvekilliği dokunulmazlığı hakkında, mağdurun adının verileceği bir günün belirlenmesi); AAİHM, Digna Ochoa and Family Members v. Mexico (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), 25.11.2021, § 177/3 (Öldürülen insan hakları aktivisti mağdur anısına sokak adlandırılması), § 177/1 (Hukukçu Digna Ochoa y Plácido'nun adının verileceği insan haklarının savunulması konulu yıllık ödülün kurulması).

²³⁷ Bakınız: **Özdemir/Akkaya**, s. 121-125.

bu bakımdan bu iki onarım tedbiri arasında yer almaktadır. Bu çerçevede kimi tatmin uygulamaları manevi tazminata, kimileri ise tekrarlamama garantilerine yakın durmaktadır. Örneğin eğitim programları ve burslar bireysel onarıma, dolayısıyla manevi tazminata; kamusal özür ise tekrarlamama garantilerine diğer tatmin araçlarına kıyasla daha yakın bulunan tatmin uygulamalarıdır.

Tatmin uygulamaları tekrarlamama garantileri gibi ihlallerin tekrarının önlenmesi bakımından etkili olduğu gibi, tekrarlamama garantilerinin de mağdurların ve yakınlarının manevi olarak tatmin edilmelerinde rolü bulunmaktadır. Nitekim Taslak Maddeler Şerhinde tekrarlamama garanti ve güvencelerinin de bir tatmin biçimi anlamına gelebileceğine işaret edilmiştir²³⁸. İnsan hakları ihlallerinin onarımında tekrarlamama garantileri, mağduru devletin potansiyel ihlalleri karşısında daha güvenceli hale getirirler. Güven duygusunun zayıflaması, insan hakları ihlallerinin dikkate değer sonuçlarından biri olduğundan, garantilerin manevi telafi bakımından önemli bir rolü bulunmaktadır. Diğer yandan maruz kaldıkları ihlallerin başkalarının da başına gelebileceği bilgisi mağdurların durumunda devam eden bir ağırlık teşkil ettiğinden tekrarlamama garantileri, mağdura yönelik onarımın gerçekleştirilmesinde doğrudan rol oynamaktadır²³⁹.

B. Tatminin İnsan Hakları Hukukunda Onarım Sorununa Katkısı

AAİHM, özellikle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 41. maddesinde yer alan adil tatmin kavramını kural olarak tazminat ve ihlalin tespiti kararı çerçevesinde kavrayan AİHM'den farklı olarak tazminatı; tatmin, rehabilitasyon ve tekrarlamama garantilerini içeren çeşitli araçlarla tamamlayarak insan hakları ihlallerinin sonuçlarının onarımına yönelik bütüncül bir yaklaşımı benimsemiştir. Bu kapsamda Mahkeme içtihadının ana fikri, insan hakları ihlallerinin mağdurlarının tazminattan daha fazlasına ihtiyaç duyduklarıdır²⁴⁰.

Tazminat, mağdurlara yönelik kamusal saygıyı gösterme ve hakları ihlal edenlerin hatalarının kamusal olarak tanınmasına hizmet etme bakımlarından²⁴¹ önemli işlevlere sahiptir. Ayrıca belirli miktar tazminat, mağdurların koşullarını onurlu bir yaşamı karşılayacak şekilde düzeltmelerine ve

²³⁸ Taslak Maddeler Şerhi md.37 §5.

²³⁹ Beristain, Diálogo sobre la reparación, vol. 2, s. 462'dan aktaran: **Schneider**, s. 65.

²⁴⁰ **Antkowiak**, s. 399, 419.

²⁴¹ **Shelton**, Remedies in International Human Rights Law, s. 316.

topluluklarına yeniden katılmalarına yardım eder²⁴². Bu işlevlerine rağmen tazminatın diğer onarım araçlarına desteklenmemesi, özellikle gelecekteki potansiyel ihlallerin önlenmesi bakımından zaafılara yol açabilecektir. Öncelikle, devletin insan haklarını ihlal etme olanağını satın alabileceği izlenimini edinmesine uygun bir ortam doğabilecektir²⁴³. AAİHM Yargıcı A.A. Cançado Trindade, aslında fiyat biçilemez olan insan haklarının tazminat miktarı biçimine indirgemenin, insan ilişkilerini ticarileştiren günümüzün *homo economicus* mantığını yansıttığına işaret etmiştir²⁴⁴. Bu şekilde onarım sadece doğrudan mağdur ve devlet arasındaki tazminat ilişkisi içerisinde sağlanmaya çalışıldığında, insan onurunu korumaya elverişli bir sosyal ortamın yaratılması bakımından işlevsiz kalacaktır. Örneğin, Amerika Kıtasının diktatörlük geçmişi içerisinde yaygın bir uygulama haline gelmiş olan işkencenin gerçekleştiği sosyal durum örneği içerisinde değerlendirdiğimizde, ihlalin sonuçlarının onarımı sürecinde sadece tazminata başvurulduğunda, işkenceyi destekleyen sosyal ortamın ve algıların değişmesine, dolayısıyla bu tür ihlalin tekrarlanmasının engellenmesine pek az sosyal etkide bulunmuş olacağı dikkati çekmektedir.

Tatmin uygulamaları ise sadece mağdurlar tarafından değil, aynı zamanda mağdurların içerisinde buldukları topluluklar ve daha geniş sosyal çevre tarafından; ihlallerin devletin sorumluluğunda olmak üzere gerçekleşmiş olduğunun ve mağdurların birer insan olarak ahlaki değerlerinin teyit edilmesinin sembolü olarak görülürler²⁴⁵. Sembolik araçlarla artırılan toplumsal farkındalık insan haklarını temellendiren sosyal normları güçlendirirken, AAİHM'nin bağlayıcı hukuksal otoritesinin orantılı olarak sahada daha iyi insan hakları pratiklerine tercüme edilmesinin toplumsal zemini desteklenmektedir²⁴⁶.

²⁴² Antkowiak, s. 399.

²⁴³ Amerika Birleşik Devletleri Yüksek Mahkemesi de, “*Anayasanın yönetimin belirli zararları verme hakkını satın alması gerektiğini değil, bu zararları vermeyeceğini taahhüt ettiğine*” işaret ederek bu tür bir tehlikeyi ulusal düzeyde vurgulamış bulunmaktadır. (ABD Yüksek Mahkemesi, Owen v. City of Independence, 445 U.S. 622, 1980, s. 650-651).

²⁴⁴ Separate Opinion of Judge A.A. Cançado Trindade, AAİHM, The “Street Children” (Villagrán-Morales et al.) v. Guatemala (Reparations and Costs), 26.5.2001, s. 12-13 § 35-37.

²⁴⁵ Mental Health Team of the Center for Legal and Social Studies, s. 270.

²⁴⁶ Ramirez, Sergio Garcia: “Conference: Reparations in the Inter-American System: A Comparative Approach Conference”, American University Law Review, Cilt 56, Sayı 6, Yıl 2007, s. 1433.

Salt sembolik araçlar da elbette insan hakları ihlallerinin sonuçlarının mümkün olduğunca onarımı bakımından yeterli olmayacaktır. Zira mağdurların yaşamlarından tamamen soyutlanmış sembolik telafi araçları, nihayetinde ihlallerin mağdurlar üzerinde yarattıkları özellikle bireysel sonuçları bertaraf edemeyecektir. Onarım aracı olup olmadığı tartışmalı olsa da ihlallerin soruşturulması ve sorumluların yargılanmaları bu kapsamda özellikle önemlidir. Neticede uygulanan tüm onarım biçimleri sembolikse ve adalet askıdaysa²⁴⁷ tam bir telafiden ve gelecek ihlallerin önüne geçilmesinden söz etmek mümkün olmayacaktır.

Bu noktada AAİHM, onarım araçlarına bütüncül yaklaşımı ile; özellikle de insan hakları hukukunda yaygın onarım aracı olan tazminat yanında tatmin gibi sembolik uygulamalar, rehabilitasyon gibi daha bireysel araçlar ve tekrarlamama garantileri gibi siyasi-hukuksal yapıya yönelen tedbirleri devreye sokarak ihlallerin bireyler üzerindeki olumsuz sonuçlarının telafi edilmesi yoluyla insan haklarının bir düzen ilkesi olarak korunmasını bağlamakta; böylece hem ortaklaşa hem bireysel düzeylerde güçlü bir telafi²⁴⁸ imkanı sunmaktadır. Bu şekilde kişi hak ve özgürlüklerinin korunmasına yönelik amaç ile insan haklarına dayalı hukuk düzeninin teminini içeren objektif amaç birarada takip edilmekte²⁴⁹; Mahkemenin onarımına yönelik bu bütünsel yaklaşımı ile mağdurların insan hakları altında insan haklarına dayalı hukuk düzenini koruma ve yeniden kurma²⁵⁰ bakımından önemli bir adım attığı görülmektedir.

Hakkaniyete dayalı sembolik uygulamalar olan tatmin araçları; Mahkemenin onarım yetkisine sunduğu esneklik ve yaratıcılık imkânları ile mağdurun gereksinimlerinin, öznelliklerinin ve taleplerinin telafi sürecine dahil edilmesine de olanak sağlamaktadır²⁵¹. Ekonomik olmayan zararların belirlenmesinde mağdurların tercihleri özellikle önem taşımaktadır. Zira psikolojik ve belki diğer bir uzman görüşü ile birlikte mağdurların bizzat kendileri, ihlal öncesi duruma her bir bağlamda nasıl yaklaşılacağına ortaya konulmasında en iyi konumdadırlar²⁵². Nihayetinde mağdurların onarım

²⁴⁷ Lykes/Mersky, s. 615.

²⁴⁸ Antkowiak/Gonza, s. 298.

²⁴⁹ Şirin, Tolga: “İnsan Hakkı İhlalinin Onarılmasını İsteme Hakkı”, Çevre, İnsan, Devlet (Anayasa Üzerine Güncel Denemeler), Tekin Yayınevi, İstanbul 2015, s. 230.

²⁵⁰ Ramirez, s. 1433.

²⁵¹ Mağdur odaklı onarım tedbirlerinin önemi hakkında bakınız: Evans, Christine: The Right to Reparation in International Law for Victims of Armed Conflict, Cambridge University Press, New York 2012, s. 84; McKay, s. 1-3.

²⁵² Antkowiak, s. 387.

kapsamındaki algıları ve ihtiyaçları yaş, cinsiyet, kültür, sosyo-ekonomik bağlam ve diğer birçok etkene bağlı olarak kişiden kişiye değişmektedir²⁵³. Dolayısıyla kişiselleşmiş bilginin yokluğunda; ne kadar bilgili, analitik ve iyi niyetli olsalar da yargıçlar hükmedilen onarımların tam telafiyi gerçekleştirmesi bakımından yetersiz kalabileceklerdir²⁵⁴.

SONUÇ

Tatmin kurumu, uluslararası sorumluluk hukukunda bir devletin başka bir devlete zarar veren uluslararası hukuka aykırı eyleminin sonuçlarının onarılması kapsamında uygulanmıştır. İnsan haklarının uluslararası alana geçişi ile birlikte insan hakları ihlallerinin sonuçlarının onarımı sorunu insan hakları hukukunda hukuki bir mesele olarak ortaya çıkmış ve ilgili belgelerde kendine yer bulmaya başlamıştır. Bu süreçte uluslararası hukukun yaygın onarım biçimleri olan tazminat ve eski hale getirme yanında tatmin de, uluslararası insan hakları hukuku metinlerine dahil olmuştur. Tatmin ilk olarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde doğrudan ifade bulunmuşsa da Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 41. maddede düzenlenen "Adil Tatmin" uygulamasını uzun bir süre esasen tazminat ve ihlali tespit eden karar kapsamında sınırlamıştır. Mahkemenin tatmin içtihadı halen tatmine ilişkin uluslararası hukuk pratiği ve düzenlemelerini karşılar nitelikte bulunmaktadır. Böylece tatmin, uluslararası insan hakları hukukunda uluslararası sorumluluk hukukuna paralel biçimde ilk olarak, Amerikalılar Arası insan hakları sisteminde uygulanmaya başlamıştır.

Amerikalılar Arası İnsan Hakları Sözleşmesi "tatmin"i lafzen içermese de AAİHM, uluslararası sorumluluk hukuku içtihadından da faydalanarak Sözleşme'nin Mahkemenin onarım yetkilerinin kaynağı olan 63. maddesindeki onarım kavramına dahil etmek suretiyle tatmini ihlal kararlarının önemli bir parçası haline getirmiştir. Mahkeme zaman içerisinde içtihadında Sözleşme ihlallerin sonuçlarının onarımında tazminat, eski hale getirme, rehabilitasyon ve tekrarlamama garantileri yanında tatmine de yer vermiş; bu süreçte tatmini devletler arası sorumluluk ilişkilerinden farklılıkları dolayısıyla insan hakları hukukunun ihtiyaçlarına göre uyarlamış ve tatmin yöntemlerini çeşitlendirmiştir. Mahkemenin tatmin kapsamında emrettiği uygulamaların önde gelenlerini; kamusal olarak ihlalin ikrarı ve özür, Mahkeme kararının yayımlanması, mağdurların ve olayların anılması, mağdurun vücut

²⁵³ McKay, s. 2; Mental Health Team of the Center for Legal and Social Studies, s. 274.

²⁵⁴ Antkowiak, s. 387.

kalıntılarının yerlerinin belirlenmesi ve ailesine teslimi, eğitim programları ve burslar ile topluluklara yönelik onarımlar teşkil etmiştir. Diğer yandan Mahkeme ihlal tespit eden kararlarını da bizatihi tatmin aracı olarak vurgulamıştır.

Mahkeme, içtihadında kapsamlı bir tatmin tanımını ortaya koymamış ve kimi uygulamaların tatmin niteliğine ilişkin karar başlıklarında çelişkili yönlendirmelerde bulunmuştur. Bununla birlikte Mahkemenin tatmin kararları ve raporları ile uluslararası insan hakları hukuku ve uluslararası sorumluluk hukuku belgeleri dikkate alınarak Mahkeme içtihadının tatmine ilişkin kavramsal çerçevesini genel olarak tespit etmek mümkün görünmektedir. Tatmine başvurduğu ilk kararlarından itibaren Mahkeme, bu yöntemin ihlallerin ekonomik terimlerle değerlemeye müsait olmayan manevi sonuçlarının onarımına yönelik uygulamalardan oluştuğunu tespit etmiş bulunmaktadır. Mahkemenin kamusal niteliğine işaret ettiği tatmin uygulamaları, insani değer ihlallerin kamusal ikrarında ve özür dilenmesinde somutlaşan teyidi ve insan onuruna bağlılığa yönelik sembolik taahhüt ile mağdurların ihlallerden kaynaklanan ızdırabını telafiyi içermektedir. Bu kapsamda mağdur ve yakınlarının iyileşme süreçlerinde psikolojik ve sosyo-politik düzeyler ilişkilendirilmektedir. Nihayetinde insan hakları ihlallerinin neden oldukları ızdırabın kaynağı sosyo-politiktir. Bu bakımdan ihlallerle ortaya çıkan yalnızlık, güçsüzlük, dışlanma, güvensizlik gibi aslında toplumsal bağların temelini teşkil eden algıların zayıflamasını içeren olumsuz duyguların salt bireysel araçlarla giderilmeleri mümkün bulunmamaktadır. Mağdurlar ve yakınları, toplumun insan olmakla değerli birer üyesi olduklarına dair kamudan gelecek teyitlere ihtiyaç duyacaklardır. Bu tür kabuller aynı zamanda ihlalleri kolektif hafızanın parçaları haline getirerek insan haklarının dayanağı olacak bir sosyo-politik ortamı destekleyecekler ve insan haklarına dayalı bir hukuk düzenine toplumsal bir temelle istikrar kazandırılmasına katkı sunacaklardır. Bu nokta, siyasi ve hukuki yapıya dönük tedbirlerle insan hakları ihlallerini önlemeye yönelen tekrarlamama garantileri ile tatmin uygulamaları arasındaki farkı ortaya koymaktadır.

İnsan hakları hukukunda tatmin, ihlallerin ikrarı ve insan onuruna bağlılık ifadeleri ile insan onuruna saygıyı içeren sosyal normların güçlendirilmesinde tazminata kıyasla işlevsel bulunmaktadır. Tatmin araçları bu normların desteklenmesinde iki taraflı işlev görmektedir. Bir yandan kamusal eylemler ile yaygınlaştırılan farkındalık aracılığıyla ihlallerin desteklendiği sosyal çevrenin zayıflamasına; diğer yandan da mağdurların aidiyet, güven ve dayanışma duygularının güçlendirilmesini hizmet etmektedir. Bu tür bir yaklaşım, özellikle uluslararası mahkemeler ihlallerin gerçekleştiği sosyal

ortamın dışında bulduklarından ve devletin topluma müdahale araçlarından yoksun olduklarından önemlidir. Zira tatmin, insan haklarına dayalı bir hukuksal ve toplumsal düzenin ihlaller gerçekleşmeden sağlanmasına dayanak olacak sosyal çevrenin inşasının tazminata kıyasla etkili bir araçtır. Sosyal çevreye dönük bu katkı, insan hakları mahkemelerinin artan iş yükleriyle başa çıkmaları bakımından da anlamlı sonuçlara yol açabilecektir.

KAYNAKÇA

- Abramovich**, Victor: “From Massive Violations to Structural Patterns: New Approaches and Classic Tensions in the Inter-American Human Rights System”, *SUR – International Journal on Human Rights*, Cilt 6, Sayı 11, Yıl 2009, s. 7-37.
- Altıparmak**, Kerem: *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları ve İzlenmesi*, On iki Levha Yayıncılık, İstanbul 2023.
- Antkowiak**, Thomas M.: “Remedial Approaches to Human Rights Violations: The Inter-American Court of Human Rights and Beyond”, *Columbia Journal of Transnational Law*, Cilt 46, Sayı 2, Yıl 2008, s. 351-419.
- Antkowiak**, Thomas M./**Gonza**, Alejandra: *The American Convention on Human Rights*, Oxford University Press, New York 2017.
- Atıcı**, Aysun: *Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesinin Yapısı ve İşleyişi*, Adalet Yayınevi, Ankara 2023.
- Bilgin**, Fehmi Kerem: *Uluslararası Hukukta Restitutio in Integrum İlkesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, doktora tezi, 2014.
- Buyse**, Antoine: “Lost and Regained? Restitution as a Remedy for Human Rights Violations in the Context of International Law”, *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*, Cilt 68, Yıl 2008, s. 129-153.
- Carrillo**, Arturo J.: “Justice in Context: The Relevance of Inter-American Human Rights Law and Practice to Repairing the Past”, *The Handbook of Reparations*, ed. Pablo de Greiff, Oxford University Press, New York 2006, s. 504-538.
- Cassel**, Douglas: “The Expanding Scope and Impact of Reparations Awarded by the Inter-American Court of Human Rights”, <https://www.corteidh.or.cr/tablas/r28153.pdf> (erişim tarihi: 14.10.2023).
- Cavallaro**, James L./**Brewer**, Stephanie Erin: “Reevaluating Regional Human Rights Litigation in the Twenty-First Century: The Case of the Inter-American Court”, *The American Journal of International Law*, Cilt 102, Yıl 2008, s. 768-827.
- Chavez**, Leiry Cornejo: “New Remedial Responses in the Practice of Regional Human Rights Courts: Purposes beyond Compensation”,

- International Journal of Constitutional Law, Cilt 15, Sayı 2, Yıl 2017, s. 372-392.
- Crawford**, James: State Responsibility-The General Part, Cambridge University Press, New York 2013.
- Çakan**, Seher: Uluslararası Hukukta Bireyin Onarım Hakkı, Astana Yayınları, Ankara 2021.
- Çakmak**, Ufuk Ramazan: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi Yargılamasında Hakkaniyete Uygun Tatmin, Adalet Yayınevi, Ankara 2021.
- Erge**, Recep Ersel: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Hakkaniyete Uygun Tatmin, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2016.
- Erkiner**, Hakkı Hakan: Devletin Haksız Fiilden Kaynaklanan Uluslararası Sorumluluğu, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2010.
- Evans**, Christine: The Right to Reparation in International Law for Victims of Armed Conflict, Cambridge University Press, New York 2012.
- Fikfak**, Veronika: “Changing State Behaviour: Damages before the European Court of Human Rights”, The European Journal of International Law, Cilt 29, Sayı 4, Yıl 2019, s. 1091-1125.
- Gözübüyük**, Şeref/**Gölcüklü**, Feyyaz: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, 7. bası, Turhan Kitabevi, Ankara 2007.
- Greiff**, Pablo de: “Justice and Reparations”, The Handbook of Reparations, ed. Pablo de Greiff, Oxford University Press, New York 2006, s. 451-477.
- Krsticevic**, Viviana: “Remedies of the Inter-American Human Rights System”, Proceedings of the Annual Meeting (American Society of International Law), Cilt 111, Yıl 2017, s. 261-263.
- Lykes**, M. Brinton/**Mersky**, Marcie: “Reparations and Mental Health: Psychosocial Interventions towards Healing, Human Agency, and Rethreading Social Realities”, The Handbook of Reparations, ed. Pablo de Greiff, Oxford University Press, New York 2006, s. 589-622.
- Martin**, Francisco Forrest/**Schnably**, Stephen J./**Wilson**, Richard J./**Simon**, Jonathan S./**Tushnet**, Mark V.: International Human Rights and Humanitarian Law – Treaties, Cases and Amalysis, Cambridge University Press, Cambridge 2006.
- Mental Health Team of The Center for Legal and Social Studies**: “Reparations: A Judicial and Symbolic Act”, Comprehensive Attention

to Victims of Torture in Cases under Litigation – Psychosocial Contributions, Inter-American Institute of Human Rights, San José 2009, s. 267-311.

Özdemir, Omca/Akkaya, Damla: “Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadında Onarım”, Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt XIII, Sayı 1, Yıl 2023, s. 87-148.

Pasqualucci, Jo M.: The Practice and Procedure of the Inter-American Court of Human Rights, 2. baskı, Cambridge University Press, New York 2013.

Ramirez, Sergio Garcia: “Conference: Reparations in the Inter-American System: A Comparative Approach Conference”, American University Law Review, Cilt 56, Sayı 6, Yıl 2007, s. 1429-1435.

Riedel, Eibe: “Satisfaction”, Encyclopedia of Public International Law, Elsevier, Amsterdam 1987, s. 383-384.

Roht-Arriaza, Naomi: “Reparations Decisions and Dilemmas”, Hastings International and Comparative Law Review, Cilt 27, Sayı 2, Yıl 2004, s. 157-200.

Schneider, Jan: Reparation and Enforcement of Judgments-A Comparative Analysis of the European and Inter-American Human Rights Systems, doktora tezi, Johannes Gutenberg-Universität Mainz, 2015, <https://www.corteidh.or.cr/tablas/r34561.pdf> (erişim tarihi: 14.10.2023).

Shelton, Dinah: “Righting Wrongs: Reparations in the Articles on State Responsibility”, The American Journal of International Law, Cilt 96, Sayı 4, Yıl 2002, s. 833-856.

Shelton, Dinah: Remedies in International Human Rights Law, 3. baskı, Oxford University Press, New York 2015.

Şirin, Tolga: “İnsan Hakkı İhlalinin Onarılmasını İsteme Hakkı”, Çevre, İnsan, Devlet (Anayasa Üzerine Güncel Denemeler); Tekin Yayınevi, İstanbul 2015, s. 227-232.

Uzun, Elif: Milletlerarası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Dolayı Devletin Sorumluluğu, Beta, İstanbul 2007.

Mahkeme ve Heyet Kararları

AAİHM, “Other Treaties” Subject to the Consultative Jurisdiction of the Court (Art. 64 American Convention On Human Rights), Advisory Opinion Oc-1/82, 24.9.1982.

- AAIHM, “The Last Temptation of Christ” (Olmedo-Bustos et al.) v. Chile (Merits, Reparations and Costs), 5.2.2001, Series C No. 73.
- AAIHM, Acosta-Calderón v. Ecuador (Merits, Reparations and Costs), 24.6.2005, Series C No. 129.
- AAIHM, Aloeboetoe et al. v. Suriname (Reparations and Costs), 10.9.1993, Series C No. 15.
- AAIHM, Anzualdo Castro v. Peru (Preliminary Objection, Merits, Reparations and Costs), 22.9.2009, Series C No. 202.
- AAIHM, Baldeón-García v. Peru (Merits, Reparations, and Costs), 6.4.2006, Series C No. 147.
- AAIHM, Bámaca-Velásquez v. Guatemala (Reparations and Costs), 22.2.2002, Series C No. 91.
- AAIHM, Barbosa De Souza et al. v. Brazil (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), 7.9.2021, Series C No. 435.
- AAIHM, Bissoon et al. v. Trinidad and Tobago (Merits and Reparations), 14.11.2022, Series C No. 472.
- AAIHM, Blake v. Guatemala (Reparations and Costs), 22.1.1999, Series C No. 48.
- AAIHM, Bulacio v. Argentina (Merits, Reparations and Costs), 18.9.2003, Series C No. 100.
- AAIHM, Caesar v. Trinidad and Tobago (Merits, Reparations and Costs), 11.3.2005, Series C No. 123.
- AAIHM, Cantoral-Benavides v. Peru (Merits), 18.8.2000, Series C No. 69.
- AAIHM, Cantoral-Benavides v. Peru (Reparations and Costs), 3.12.2001, Series C No. 88.
- AAIHM, Cantoral-Huamaní and García-Santa Cruz v. Peru (Preliminary Objection, Merits, Reparations and Costs), 10.7.2007, Series C No. 167.
- AAIHM, Cantos v. Argentina (Merits, Reparations and Costs), 28.11.2002, Series C No. 97.
- AAIHM, Castillo-Páez v. Peru (Reparations and Costs), 27.11.1998, Series C No. 43.
- AAIHM, Cesti-Hurtado v. Peru (Reparations and Costs), 31.5.2001, Series C No. 78.
- AAIHM, Chitay Nech et al. v. Guatemala (Preliminary Objections, Merits, Reparations, and Costs), 25.5.2010, Series C No. 212.

AAİHM, *Comunidades Afrodescendientes Desplazadas de la Cuenca del Río Cacarica (Operación Génesis) v. Colombia* (Preliminary Objections, Merits, Reparations, and Costs), 20.11.2013, Series C No. 270.

AAİHM, *Contreras et al. v. El Salvador* (Merits, Reparations and Costs), 31.8.2011, Series C No. 232.

AAİHM, *Cuya Lavy et al. v. Peru* (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), 28.9.2021, Series C No. 438.

AAİHM, *Dacosta Cadogan v. Barbados* (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), 24.9.2009, Series C No. 204.

AAİHM, *De La Cruz-Flores v. Peru* (Merits, Reparations and Costs), 18.11.2004, Series C No. 115.

AAİHM, *Dial et al. v. Trinidad and Tobago* (Merits and Reparations), 21.11.2022, Series C No. 476.

AAİHM, *Digna Ochoa and Family Members v. Mexico* (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), 25.11.2021, Series C No. 447.

AAİHM, *El Amparo v. Venezuela* (Reparations and Costs), 14.9.1996, Series C No. 28.

AAİHM, *Fernández Ortega et al. v. Mexico* (Preliminary Objections, Merits, Reparations, and Costs), 30.8.2010, Series C No. 215.

AAİHM, *García-Asto and Ramírez-Rojas v. Peru* (Preliminary Objection, Merits, Reparations and Costs), 25.11.2005, Series C No. 137.

AAİHM, *Garrido and Baigorria v. Argentina* (Reparations and Costs), 27.8.1998, Series C No. 39.

AAİHM, *Garzón Guzmán et al. v. Ecuador* (Merits, Reparations and Costs), 1.9.2021, Series C No. 434.

AAİHM, *Godínez-Cruz v. Honduras* (Merits), 20.1.1989, Series C No. 5.

AAİHM, *Gomes Lund et al. (“Guerrilha Do Araguaia”) v. Brazil* (Preliminary Objections, Merits, Reparations, and Costs), 24.11.2010, Series C No. 219.

AAİHM, *Gómez-Palomino v. Peru* (Merits, Reparations and Costs), 22.11.2005, Series C No. 136.

AAİHM, *González et al. (“Cotton Field”) v. Mexico* (Preliminary Objection, Merits, Reparations, and Costs), 16.11.2009, Series C No. 205.

AAİHM, *González et al. v. Venezuela* (Merits and Reparations), 20.9.2021, Series C No. 436.

AAIHM, Gudiel Álvarez et al. (“Diario Militar”) v. Guatemala (Merits, Reparations and Costs), 20.11.2012, Series C No. 253.

AAIHM, Guevara Díaz v. Costa Rica (Merits, Reparations and Costs), 22.6.2022, Series C No. 453.

AAIHM, Huilca-Tecse v. Peru (Merits, Reparations and Costs), 3.3.2005, Series C No. 121.

AAIHM, Ibsen Cárdenas and Ibsen Peña v. Bolivia (Merits, Reparation and Costs), 1.9.2010, Series C No. 217.

AAIHM, Julien Grisonas Family v. Argentina (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), 23.9.2021, Series C No. 437.

AAIHM, Kawas-Fernández v. Honduras (Merits, Reparations and Costs), 3.4.2009, Series C No. 196.

AAIHM, La Cantuta v. Peru (Merits, Reparations and Costs), 29.11.2006, Series C No. 162.

AAIHM, Loayza-Tamayo v. Peru (Reparations and Costs), 27.11.1998, Series C No. 42.

AAIHM, Maidanik et al. v. Uruguay (Merits and Reparations), 15.11.2021, Series C No. 444.

AAIHM, Manuel Cepeda Vargas v. Colombia (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), 26.5.2010, Series C No. 213.

AAIHM, Manuela et al. v. El Salvador (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), 2.11.2021, Series C No. 441.

AAIHM, Maritza Urrutia v. Guatemala (Merits, Reparations and Costs), 27.11.2003, Series C No. 103.

AAIHM, Mendoza et al. v. Argentina (Preliminary objections, merits and reparations), 14.5.2013, Series C No. 260.

AAIHM, Mohamed v. Argentina (Preliminary Objection, Merits, Reparations and Costs), 23.11.2012, Series C No. 255.

AAIHM, Molina-Theissen v. Guatemala (Reparations and Costs), 3.7.2004, Series C No. 108.

AAIHM, Montero-Aranguren et al (Detention Center of Catia) v. Venezuela (Preliminary Objection, Merits, Reparations and Costs), 5.7.2006, Series C No. 150.

AAIHM, Moya Chacón et al. v. Costa Rica (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), 23.5.2022, Series C No. 451.

- AAİHM, Myrna Mack Chang v. Guatemala (Merits, Reparations and Costs), 25.11.2003, Series C No. 101.
- AAİHM, Neira-Alegría et al. v. Peru (Reparations and Costs), 19.9.1996, Series C No. 29.
- AAİHM, Palacio Urrutia et al. v. Ecuador (Merits, Reparations and Costs), 24.11.2021, Series C No. 446.
- AAİHM, Pavez Pavez v. Chile (Merits, Reparations and Costs), 4.2.2022, Series C No. 449.
- AAİHM, Radilla-Pacheco v. Mexico (Preliminary Objections, Merits, Reparations, and Costs), 23.11.2009, Series C No. 209.
- AAİHM, Rodríguez Vera et al. (The Disappeared from the Palace of Justice) v. Colombia (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), 14.11.2014, Series C No. 287.
- AAİHM, Rosendo Cantú et al. v. Mexico, (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), 31.8.2010, Series C No. 216.
- AAİHM, Suárez-Rosero v. Ecuador (Merits), 12.11.1997, Series C No. 35.
- AAİHM, Suárez-Rosero v. Ecuador (Reparations and Costs), 20.1.1999, Series C No. 44.
- AAİHM, The “Juvenile Reeducation Institute” v. Paraguay (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), 2.9.2004, Series C No. 112.
- AAİHM, The “Las Dos Erres” Massacre v. Guatemala (Preliminary Objection, Merits, Reparations, and Costs), 24.11.2009, Series C No. 211.
- AAİHM, The “Mapiripán Massacre” v. Colombia (Merits, Reparations, and Costs), 15.9.2005, Series C No. 134.
- AAİHM, The “Street Children” (Villagrán-Morales et al.) v. Guatemala (Merits), 19.11.1999, Series C No. 63.
- AAİHM, The “Street Children” (Villagrán-Morales et al.) v. Guatemala (Reparations and Costs), 26.5.2001, Series C No. 77.
- AAİHM, The “White Van” (Paniagua-Morales et al.) v. Guatemala (Reparations and Costs), 25.5.2001, Series C No. 76.
- AAİHM, The 19 Merchants v. Colombia (Merits, Reparations and Costs), 5.7.2004, Series C No. 109.
- AAİHM, The Effect of Reservations on the Entry into Force of the American Convention on Human Rights (Arts. 74 and 75), Advisory Opinion Oc-2/82, 24.9.1982.

- AAIHM, *The Former Employees of the Judiciary v. Guatemala* (Preliminary Objections, Merits and Reparations), 17.11.2021, Series C No. 44.
- AAIHM, *The Girls Yean and Bosico v. Dominican Republic* (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), 8.9.2005, Series C No. 130.
- AAIHM, *The Gómez-Paquiyaui Brothers v. Peru* (Merits, Reparations and Costs), 8.7.2004, Series C No. 110.
- AAIHM, *The Ituango Massacres v. Colombia* (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), 1.7.2006, Series C No. 148.
- AAIHM, *The Maya Kaqchikel Indigenous Peoples of Sumpango et al. v. Guatemala* (Merits, Reparations and Costs), 6.10.2021, Series C No. 440.
- AAIHM, *The Miguel Castro Castro Prison v. Peru* (Interpretation of the Judgment on Merits, Reparations, and Costs), 2.8.2008, Series C No. 181.
- AAIHM, *The Miguel Castro-Castro Prison v. Peru* (Merits, Reparations and Costs), 25.11.2006, Series C No. 160.
- AAIHM, *The Moiwana Community v. Suriname* (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), 15.6.2005, Series C No. 124.
- AAIHM, *The National Federation of Maritime and Port Workers (FEMAPOR) v. Peru* (Preliminary Objections, Merits and Reparations), 1.2.2022, Series C No. 448.
- AAIHM, *The Plan de Sánchez Massacre v. Guatemala* (Merits), 29.4.2004, Series C No. 105.
- AAIHM, *The Plan de Sánchez Massacre v. Guatemala* (Reparations), 19.11.2004, Series C No. 116.
- AAIHM, *The Pueblo Bello Massacre v. Colombia* (Merits, Reparations and Costs), 31.1.2006, Series C No. 140.
- AAIHM, *The Río Negro Massacres v. Guatemala* (Preliminary Objection, Merits, Reparations and Costs), 4.9.2012, Series C No. 250.
- AAIHM, *The Sawhoyamaxa Indigenous Community v. Paraguay* (Merits, Reparations and Costs), 29.3.2006, Series C No. 146.
- AAIHM, *The Serrano-Cruz Sisters v. El Salvador* (Merits, Reparations and Costs), 1.3.2005, Series C No. 120.
- AAIHM, *The Yakye Axa Indigenous Community v. Paraguay* (Merits, Reparations and Costs), 17.6.2005, Series C No. 125.
- AAIHM, *Tibi v. Ecuador* (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), 7.9.2004, Series C No. 114.

- AAİHM, Ticona Estrada et al. v. Bolivia (Merits, Reparations and Costs), 27.11.2008, Series C No. 191.
- AAİHM, Tiu Tojín v. Guatemala (Merits, Reparations, and Costs), 26.11.2008, Series C No. 190.
- AAİHM, Trujillo-Oroza v. Bolivia (Reparations and Costs), 27.2.2002, Series C No. 92.
- AAİHM, Valle Jaramillo et al. v. Colombia (Merits, Reparations, and Costs), 27.11.2008, Series C No. 192.
- AAİHM, Velásquez-Rodríguez v. Honduras (Merits), 29.7.1988, Series C No. 4.
- AAİHM, Velásquez-Rodríguez v. Honduras (Reparations and Costs), 21.7.1989, Series C No. 7.
- AAİHM, Vera Rojas et al. v. Chile (Preliminary Objections, Merits, Reparations, and Costs), 1.10.2021, Series C No. 439.
- AAİHM, Vera Vera v. Ecuador (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), 19.5.2011, Series. C No. 226.
- AAİHM, Women Victims of Sexual Torture in Atenco v. Mexico (Preliminary Objection, Merits, Reparations and Costs), 28.11.2018, Series C No. 371.
- AAİHM, YATAMA v. Nicaragua (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs), 23.6.2005, Series C No. 127.
- ABD Yüksek Mahkemesi, Owen v. City of Independence, 445 U.S. 622, 1980.
- AİHHM, Beneficiaries of Late Norbert Zongo, Abdoulaye Nikiema Alias Ablassé, Ernest Zongo and Blaise Ilboudo & The Burkinabè Human and Peoples' Rights Movement v. Burkina Faso (Judgment on Reparations), başvuru no: 013/2011.
- AİHK (Avrupa İnsan Hakları Komisyonu), Austria v. Italy, 11.1.1961, Application No. 788/6.
- AİHM, Assanidze v. Georgia, 8.4.2004, Application No. 71503/01.
- AİHM, Ireland v. The United Kingdom, 18.1.1978, Application No. 5310/71.
- AİHM, Makarova and Others v. Russia, 24.2.2005, Application No. 7023/03.
- AİHM, Marckx v. Belgium, 13.6.1979, Application No. 6833/74.

AİHM, Papamichalopoulos and Others v. Greece (Article 50), 31.10.1995, Application No. 14556/89.

AİHM, Piersack v. Belgium (Article 50), 26.10.1984, Application No. 8692/79.

AİHM, Plotnikov v. Russia, 24.2.2005, Application No. 43883/02.

AİHM, Vocaturo v. Italy, 21.5.1991, Application No. 11891/85.

Case Concerning the Difference between New Zealand and France Concerning the Interpretation or Application of Two Agreements, Concluded on 9 July 1986 between the Two States and Which Related to the Problems Arising from the Rainbow Warrior Affair, 30.4.1990, *United Nations Reports of International Arbitral Awards*, 2006, vol. XX, https://legal.un.org/riaa/cases/vol_XX/215-284.pdf (erişim tarihi 23.9.2023), s. 215-284.

S. S. "I'm Alone" (Canada, United States), 30.6.1933 ve 5.1.1935, *United Nations Reports of International Arbitral Awards*, 2006, vol. III, https://legal.un.org/riaa/cases/vol_III/1609-1618.pdf (erişim tarihi 23.9.2023), s. 1609-1618.

Uluslararası Adalet Divanı, Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), 26.2.2007, *I. C. J. Reports 2007*.

Uluslararası Adalet Divanı, Application of the Interim Accord of 13 September 1995 (The Former Yugoslav Republic of Macedonia v. Greece), 5.12.2011, *I. C. J. Reports 2011*.

Uluslararası Adalet Divanı, Certain Questions of Mutual Assistance in Criminal Matters (Djibouti v. France), 4.6.2008, *I. C. J. Reports 2008*.

Uluslararası Adalet Divanı, LaGrand (Germany v. United States of America), 27.6.2001, *I. C. J. Reports 2001*.

Uluslararası Adalet Divanı, Pulp Mills on the River Uruguay (Argentina v. Uruguay), 20.4.2010, *I. C. J. Reports 2010*.

Uluslararası Daimi Adalet Divanı, Factory at Chorzów (Jurisdiction), 26.7.1927, *P. C. I. J. Series A*, No. 9.

Belgeler ve Elektronik Kaynaklar

AAİHM: 2010 Yılı Raporu, https://www.corteidh.or.cr/sitios/informes/docs/ENG/eng_2010.pdf (erişim tarihi: 9.10.2023).

AAİHM: 2012 Yılı Raporu, https://www.corteidh.or.cr/sitios/informes/docs/ENG/eng_2012.pdf (erişim tarihi: 9.10.2023).

Protocol to the African Charter on Human And Peoples' Rights on the Establishment of an African Court on Human and Peoples' Rights, 10.6.1998, https://au.int/sites/default/files/treaties/36393-treaty-0019_-_protocol_to_the_african_charter_on_human_and_peoplesrights_on_the_establishment_of_an_african_court_on_human_and_peoples_rights_e.pdf (erişim tarihi: 17.2.2024).

European Convention on Human Rights, https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Convention_ENG (erişim tarihi: 8.10.2023).

Greiff, Pablo de: Report of the Special Rapporteur on the Promotion of Truth, Justice, Reparation and Guarantees of Non-Recurrence, Submitted pursuant to Human Rights Council Resolution 27/3, A/HRC/30/42, <https://digitallibrary.un.org/record/803412#record-files-collapse-header> (erişim tarihi: 24.9.2023).

International Law Commission, Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts with Commentaries, Yearbook of the International Law Commission, 2001, Vol. II, Part Two, ss. 30-143.

Medenî ve Siyasî Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun Tasarısı ve Dışişleri Komisyonu Raporu (1/589), <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c016/tbmm22016089ss0150.pdf> (erişim tarihi: 14.2.2024).

UN Committee Against Torture (CAT), General Comment No. 3, Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment: Implementation of Article 14 by States Parties, 13.12.2012, <https://www.refworld.org/docid/5437cc274.html> (erişim tarihi: 16.9.2023).

UN General Assembly, Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law, Resolution 60(147), UN Doc. A/RES/60/147, 21.3.2006, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/496/42/pdf/N0549642.pdf?OpenElement> (erişim tarihi: 9/4/2023).

UN General Assembly, Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, Resolution 39/46, 10.12.1984, <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-against-torture-and-other-cruel-inhuman-or-degrading> (erişim tarihi: 16.9.2023).

UN General Assembly, Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, Resolution 40/34, 29.11.1985, <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-basic-principles-justice-victims-crime-and-abuse> (erişim tarihi: 24.9.2023).

UN General Assembly, International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, Resolution 2106 (XX), 21.12.1965, <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-convention-elimination-all-forms-racial> (erişim tarihi: 16.9.2023).

UN Human Rights Committee, General Comment No. 31 [80], The Nature of the General Legal Obligation Imposed on States Parties to the Covenant, 26.5.2004, CCPR/C/21/Rev.1/Add.13, <https://www.refworld.org/docid/478b26ae2.html> (erişim tarihi: 16.9.2023).

UN Human Rights Council, Torture and other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment: Rehabilitation of Torture Victims, A/HRC/RES/22/21, 22.3.2013, https://ap.ohchr.org/documents/E/HRC/resolutions/A_HRC_RES_22_21E.pdf (erişim tarihi: 16.9.2023).